

**B. QUTLÍMURATOV, Q. XOJAMURATOVA,
G. QUTLÍMURATOVA**

ANA TILI

GRAMMATIKA, ORFOGRAFIYA HÁM TIL ÓSIRIW

2-klass

*Qaraqalpaqstan Respublikası Xalıq bilimlendiriw
ministrligi tárepinen tastıyqlanǵan*

**NÓKIS
«QARAQALPAQSTAN»
2018**

UOK: 372.881.1.(075)
KBK 81.2. Qar
Q 92

B. Qutlmuratov, Q. Xojamuratova, G. Qutlmuratova. «Ana tili». Grammatika, orfografiya hám til ósiriw. 2-klass ushın sabaqlıq. Nókis: «Qaraqalpaqstan» 2018-jil, 128 bet.

Respublikalıq maqsetli kitap qori qarjıları esabınan
basıp shıǵarıldı

Shártli belgiler:

Sorawlar

Tapsırma

Soraw hám
tapsırma

Bilip
alıń

ISBN 978-9943-4624-5-8

©«O‘zbekiston» BPDÚ, 2014, 2016
©«Qaraqalpaqstan» baspası, 2018
©B.Qutlmuratov hám basqalar, 2018

QARAQALPAQSTAN RESPUBLIKASÍNÍN MÁMLEKETLIK GERBI

QARAQALPAQSTAN RESPUBLIKASÍNÍN MÁMLEKETLIK BAYRAĞÍ

QARAQALPAQSTAN RESPUBLIKASÍNÍN MÁMLEKETLIK GIMNI

*I.Yusupov sózi
N.Muhammeddinov namasi*

Jayhun jaǵasında ósken bayterek,
Túbi bir shaqası mıń bolar demek,
Sen sonday sayalı, quyashlı elseń,
Tınıshlıq hám ıǵbal sendegi tilek.

Naqıratı:

Diyqan baba nápesi bar jerinde,
Juwsan ańqıp, kiyik qashar shólinde,
Qaraqalpaqstan degen atıńdı,
Áwladlar ádiwler júrek tórinde.

Aydın keleshekke shaqırar zaman,
Mártlik miynet, bilim jetkizer oǵan,
Xalqıń bar azamat, dos hám miyirban,
Erkin jaynap-jasnap, máńgi bol aman!

Naqıratı:

Diyqan baba nápesi bar jerinde,
Juwsan ańqıp, kiyik qashar shólinde,
Qaraqalpaqstan degen atıńdı,
Áwladlar ádiwler júrek tórinde.

Gimndi yadlap alıń.

BIRINSHI KLASTA ÓTILGENLERDI TÁKIRARLAW

1-shınıǵıw. Sózlerdi dawıslap oqıń.

Qolǵap, kóylek, palto, taqıya, shalbar, malaqay, qayıs, sádep, sharshı.

Shalbar, sharshı sózlerinde neshe ses, neshe hárip bar, olardıń dawıslı seslerin aytıń.

2-shınıǵıw. Gáplerdi kóshirip jazıń.

1. Densawlıq — tereń baylıq. 2. Bizler jazda kewilli dem aldıq.

Hárbir gápte neshe sóz bar?

3-shınıǵıw. Berilgen sózlerge qarap gáp dúziń.

Nan, qatıq, sút, qant, konfet, qaymaq.

Bul sózlerdiń hábirinde neshe dawıslı ses bar?

Sózlerdi aytamız. Seslerdi háripler menen belgileybiz, jazamız.

BUWÍN

4-shınıǵıw. Sózlerdi buwınǵa bólip oqıń.

Al-ma, jú-zim, shab-dal, qá-re-li, ǵar-bız, al-murt, ge-shir, qa-wın, as-qa-baq.

Hárbir sózde neshe buwın bar?

Sóz buwınlardan quraladı. Buwın bir dawıslı sesten hám bir dawıssız sesten quraladı. A-ǵa, a-na, ba-la, qa-la, ol, qo-ra, sa-na.

5-shınıǵıw. Sózlerdi buwınǵa bólip jazıń.

Sarı, qara, bar, ala, shaǵala, sona.

Hárbir sózde neshe dawıslı ses bar?

Sózde neshe ses bolsa, buwın da sonsha boladı: Al-pa-mıs, Gúl-par-shın, bá-hár, ǵaz.

6-shınıǵıw. Sózlerdi buwınǵa bólip jazıń.

Mektep, parta, kitap, dápter, kitapxana, asxana, nanbayxana, abadan.

Ú l g i : ki-tap

Buwin bir dawıslı sestem hám birneshe dawıssız seslerden de quraladı: klass, shártnama, bult, mirátnama, joldas.

7-shınıǵıw. Oqıp shıǵıń hám kóshirip jazıń.

Meniń anam tawıq fermasında isleydi. Aǵam aǵash ustası. Ol jaylarǵa qapı, áynekler soǵıp beredi.

Gáplerdegi hárbir sózde neshe buwin bar?

ÓTKERME

8-shınıǵıw. Sózlerdi buwıńǵa bólingen túrinde oqıp shıǵıń.

Bazar-bay, Ba-zarbay, As-qar, Gúlsa-ra, Gúl-sara, Gúl-jamal, Gúlja-mal, Para-xat, Pa-raxat.

Adam atların qalay ótkermelewge bolatuǵının bilip alıń.

Sózler bir joldan ekinshi jolǵa buwıńǵa bólip ótkeriledi: jar-ma, sor-pa.

Bir dawıslı sestem quralǵan buwindı dáslepki qatarǵa qaldırıwǵa bolmaydı yamasa keyingi qatarǵa ótkeriwge bolmaydı.

9-shınıǵıw. Sózlerdi buwınǵa bólip jazıń.

Kepter, torǵay, ǵarǵa, shımshıq, qarlıǵash, tırna, qumırı, átshók.

Qarlıǵash, shımshıq sózlerinde neshe dawıslı, neshe dawıssız ses bar?

Bir buwınlı seslerdi ótkermelewge bolmaydı: gúz, jaz, qıs, taw, suw, al, qant, qal, kel, bar, ayt, kól, kún.

10-shınıǵıw. Jumbaqtı oqıń hám kóshirip jazıń.

Paydalı arzan otın,
Burqıraǵan tútini **joq**,
Jaqsañda qanshama **kún**,
Sońında qalmaydı **shoq**.

(zvǵ)

Qara hárip penen jazılǵan sózlerdi ótkermelewge bolmaytuǵınlıǵın bilip alıń.

§1.

Ses hám hárip

11-shınıǵıw. Sózlerdi dawıslap oqıp shıǵıń.

Mektep, klass, parta, kitap, dápter, qálem, óshirgish, sızgısh, kitapxana.

Bul sózlerde neshe ses hám neshe hárip bar ekenin aytıp beriń.

12-shınıǵıw. Berilgen sózlerdi kóshirip jazıń.

Ata, aǵa, ana, apa, ini, ájapa, ájaǵa, kische, jeńge, sińli, qarındas.

1. Ata, ini, kische, qarındas sózlerinde neshe ses, neshe hárip bar?

2. Sózlerdiń mánilerin túsiniń alıń.

Seslerdi háripler menen belgileymiz.

13-shınıǵıw. Oqıń hám kóshirip jazıń.

Qawın

Geshir

Ǵarbız

Kapusta

Hárbir sózde neshe ses, neshe hárip bar?

14-shınıǵıw. Berilgen sózlerdi oqıń.

Ǵaz		az		qazan		qulaq		un		bas
saz		oz		sazan		duzaq		ul		bos

1. Sózlerdi kóshirip jazıń.
2. Sózlerdiń mánisin bir-birinen ózgartip turǵan háriplerdiń astın sızıń.

15-shınıǵıw. Sózlerdi bir-birine salıstırıp oqıń.

San-sana		tara-taraq
taba-tabaq		sóyle-sóylew
qal-qala		qur-qura

Bul sózlerdiń mánilerin bir-birinen ajratıp túsindirıń.

16-shınıǵıw. Berilgen sózlerdi kóshirip jazıń.

Qashaw-qasha		tabaq-taba
qulaq-qula		baylaw-bayla
qala-qal		saylaw-sayla
egew-ege		keshe-kesh

1. Sózlerdiń keyingisinde alıp taslangan háriptiń astın sızıń

2. Olardıń mánilerin salıstırıń.

17-shınıǵıw. Berilgen sózlerden gáp qurap jazıń.

Gúz, miywe, kún, salı.

Úlgi: Gúz boldı...

Gúzde qanday ózgerisler boladı?

18-shınıǵıw. Sózlerdi oqıń. Olardı bir-biri menen salıstırıp oqıń.

Qalta	balta	qarmaq	barmaq
tay	toy	tabaq	shabaq
qal	sal	tara	qara
kóz	sóz	paxta	parta

Sóz mánisin ózgartip turǵan háriplerdi aytıń.

19-shınıǵıw. Qosıqtı dawıslap óqıp shıǵıń.

Tereklerim

Esigimniń aldına,
Qatar-qatar ektim terek.

Eger ósse ırǵatıla,
Kósheme sán berer demek.
Tereklerim kishi olar,
Eleberin ósedi.
Sayasında júrip balalar,
«Qanday jaqsı» desedi.

Z. Ishmanova

1. **Terek, balalar** sózlerinde neshe dawıslı, neshe dawıssız ses bar?
2. **Tereklerim, sayasında** sózlerin oqıp, dawıslı háriplerdiń astın sızıń.

20-shınıǵıw. Ot, ót, oz, óz sózlerin keltirip gáp qurap jazıń.

Bul sózlerdiń mánilerin túsinip alıń.

§2.

Dawıslı hám dawıssız sesler

21-shınıǵıw. Berilgen sózler bir-birinen qanday sesler arqalı ajıralıp turǵanın aytıp beriń.

Terek-kerek
qol-jol
qarma-jarma
taqan-baqan

taw-baw
kóp-shóp
tórt-bórt
tap-qap

Terek, jarma, taqan sózleriniń hárbirine baylanıslı bir gáp qurap jazıń.

Úlgi: Men jarma ishtim.

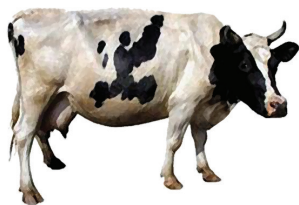
22-shınıǵıw. Berilgen sózlerdi oqıń hám kóshirip jazıń.

Kóylek, malaqay, etik, shalbar, qolǵap, sharshı, palto, kiyim.

Bul sózlerdegi dawıssız seslerdi aytıp beriń.

23-shınıǵıw. Súwretlerdiń atların oqıń hám kóshirip jazıń.

Sıyır

Qoy

At

Bul sózlerde neshe dawıslı, dawıssız ses hám neshe hárıp bar?

Dawıslı sesler: a, á, e, o, ó, u, ú, ı, i.
Dawıssız sesler: b, d, f, g, ǵ, h, x, j, k, q, l, m, i, ń, p, r, s, t, v, w, y, z, sh, c, ch.

24-shınıǵıw. Qosıqtı tásirli etip oqıń.

Ana

Keledi, júgin kótergim,
Húrmetlep mudam **ananı**.
Ómirge sen ákeldiń,
Ne bir ullı **dananı**.
Ana, sennen nur alıp,
Kórdim anıq **ómirdi**.
Sútińnen seniń nár alıp,
Sarqılmas kúsh endirdi.

1. Qara hárip penen jazılğan sózlerdi kóshirip jazıń.
2. Dawıslı seslerdiń astın sızıń.

25-shınıǵıw. Kóp noqattıń ornına **a, á, ó, e, ı, i** háripleriniń tiyislisin qoyıp kóshirip jazıń.

Qaǵ...z, Maqs...t, b..h..r, b...lek,
b...r...k, qund...z, juld...z, k...m...r,
ıd...s, túlk..., t...r...k.

26-shınıǵıw. **Á, Ó, Ú, E, I** seslerin keltirip birneshe sózler jazıń.

Úlgi: **Ádepli,...**

27-shınıǵıw. «Sayaxat» gúrrińin oqıp, mazmunın sóylep beriń.

Sánem apası menen sayaxatqa bardı. Olar **kishkene** ózektiń jaǵasına keldi. Ol jerde yolka **aǵashları** ósip turǵan eken. Dógerек **toǵaylıq**. Onda **quslar** sayrap tur. **Sánem** apası ekewi biraz dem aldı. Sayaxat **kewilli** boldı.

Qara hárip penen jazılǵan sózlerdegi dawıslı hám dawıssız seslerdi aytıp beriń.

Dawıslı sesler buwın jasadı.
Dawıssız seslerden buwın jasalmadı.

28-shınıǵıw. Sózlerdi buwınǵa bólip, kóshirip jazıń.

Al, ol, el, gúz, bala, bilim, is, tis, qálem, biz, qızıl, az, ót, oz, kóz, ultan, kún, ıssı, dárya, ferma, gújim, húrmet, ǵaz, xat, shana.

Bir buwınlı sózlerdi aytıp beriń.

29-shınıǵıw. Dáslep dawıslı háriplerdi, keyin dawıssız háriplerdi kóshirip jazıń.

B, f, g, a, u, ı, d, ǵ, h, x, á, e, q, k, ú, i, m, l, s, t, v, n, ń, o, ó, p, r, w, y, z, sh, j, c, ch.

30-shınıǵıw. Kóp noqattıń ornına tiyisli háriplerdi qoyıp, kóshirip jazıń.

Awıl orta...ına ja...a mekte... sa...ındı.
Mektepte kit...pxana bar. B...zler onnan
kitap alıp oq...ymız. Kıla...ımız jıl...ı.
Ol jaqt...lı.

§3.

Juwan hám jińishke dawıslı sesler

31-shınıǵıw. Sózlerdi kóshirip jazıń.

Ǵaz, úyrek, qırǵawıl, kepter, qumırı,
ǵargá, shımshıq, qarlıǵash, ópepek,
hákke, tırna, átshók, búrkit.

Qara hárip penen jazılǵan sózlerdegi dawıslı seslerdiń astın sızıń.

Juwan dawıslı sesler: a, o, u, ı.

Jińishke dawıslı sesler: á, e, ó, ú, i.

32-shınıǵıw. Gúrrińdi oqıp shıǵıń.

Gúz

Gúz baslandı. Sentyabr — gúzdiń birinshi ayı. Hawa salqın boldı. Xojalıq atızlarında paxta ashıldı. Baǵlarda miyweler pisti. Xojalıq baǵında alma,

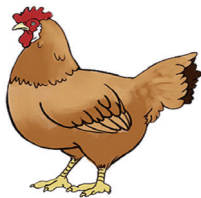
júzim, almurt mol. Meniń aǵam fermer xojalıǵında isleydi.

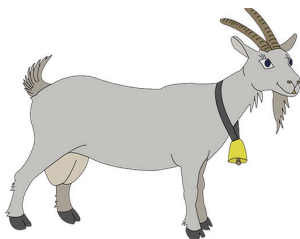
1. Gáplerdegi juwan dawıslı sesleri bar sózlerdi aytıp beriń.

2. Sentyabr, miywe, almurt sózleriniń jazılıwın bilip alıń.

33-shınıǵıw. Súwretlerge qarap olardıń atların tabıń hám sózlerdi kóshirip jazıń.

...

...

...

Dawıslı seslerdiń astın sızıń.

34-shınıǵıw. Sózlerdi o háribiniń ornına ó, i háribiniń ornına i, u háribiniń ornına ú, e háribiniń ornına i jazıń.

Bol-b...l

or-...r

sız-s...z

ıs-...s

tur-t...r

ush-...sh

ber-b...r

bel-b...l

jep-j...p

tes-t...s

Sózlerdiń mánilerin túsiniپ alıń.

Juwan dawıslı sesler juwan buwın jasaydı:
ba-la, qo-raz, ul-lı.

Jiñishke dawıslı sesler jiñishke bu-
wın jasaydı: áy-nek, gó-jek, ki-yim.

35-shınıǵıw. Kóp noqattıń ornına tiyisli sózlerdi qoyıp, gáplerdi kóshirip jazıń.

Sawınshı ... sawadı. Sıyırdan ...
alınadı. Sıyırdı ... baǵadı. Sıyır ...
bolsa, ... kóp boladı. Biziń sıyır....

Ƙerekli sózler: sút, sıyır, toq,
padashı, semiz.

Úlgi: Sawınshı sıyır sawadı.

Qara hárip penen jazılǵan sózlerdegi
dawıslı seslerdi aytıp beriń.

36-shınıǵıw. Kóp noqattıń ornına tiyisli háriplerdi qoyıp, kóshirip jazıń.

S..lı, m..kke, q..ǵaz, báh..r, qul..p,
j..mbaq, b..gin, ilg..k, gesh..r, k..me,
q..l, s..z, par..xod, kiy..k, taw..q.

37-shınıǵıw. Gáplerdi kóshirip jazıń.

Gúz baslandı. Miyweler pisti. Bizler
baǵqa bardıq. Atam baǵman. Aǵam
traktorshı.

Gúz, bizler, baǵman sózlerindeki dawıslı hám dawıssız seslerdi aytıp beriń.

38-shınıǵıw. Tómendeki berilgen seslerdi bir-birine salıstırıp oqıp shıǵıń.

A - á, o - ó, u - ú, ı - i, e.

Juwan dawıslılardı bir bólek, jińishke dawıslılardı bir bólek kóshirip jazıń.

39-shınıǵıw. Sózlerdi kóshirip jazıń.

Watan, el, jurıt, úy, ójire, bólme, kún, ay, juldız, qıs, báhár, jaz, gúz, suwıq, ıssı, salqın.

Sózlerdegi dawıslı seslerdiń astın bir, dawıssız seslerdiń astın eki sızıń.

40-shınıǵıw. Gápplerdi oqıp shıǵıń.

Asan menen **Úzildik** bir **klasta** oqıydı. Olardıń úyleri bir-birine **jaqın**. Olar birge sabaq tayarlaydı, birge oynaydı. Úyelerinde **ata-anasına** járdem beredi. Olar **tártipli** hám tazalıqlı **oqıwshılar**.

Qara hárip penen jazılǵan sózlerdi buwınǵa bólip, kóshirip jazıń.

Úlgi: o-qıw-shı-lar.

§4.

Qosarli -uw, -úw, -iw, -iw, -iy, -iy sesleriniń jazılıwı

41-shınıǵıw. Sózlerdi oqıp shıǵıń.

Tuwısqan, juwırıw, suwıq, suw, juw, júweri, súwret, túwel, túwesiw.

Sózlerdi buwınǵa bólip jazıń.

Úlgi: ju-wı-rıw.

42-shınıǵıw. Sózlerdi dıqqat penen oqıń.

Buwin	túwel	quwraq	súwen
juwan	súwret	quwanış	túwellew
buwıs	júwen	suwlaw	júwenlew

-uw, -úw qosarli sesleri sózdiń qaysı buwınında kelgenligin aytıń.

43-shınıǵıw. Kóshirip jazıń.

Aǵam atız suwǵardı. Men súwret saldım. Saranıń tuwılǵan kúni boldı.

-uw, -úw qosarlılarınıń astın sızıń.

44-shınıǵıw. Qosıqtı oqıp shıǵıń.

Túye

Bolsa da tawday tulǵası,
Bes túliktiń juwası,

Onıń súyer jem ası,
Shóldiń jantaq, juwası,
Em, shıpalı shubatın,
Inám eter ishiń desip,
Ósirip mamıq shuwdasın,
Suw simirer bir tınbay.

S. Ziyawov

Juwa, shuwda sózleriniń mánisin muǵal-
limniń járdeminde bilip alıń.

45-shınıǵıw. Kóp noqatlardıń ornına
-uw, -úw qosarlı seslerdiń tiyislinin qoyıp
kóshirip jazıń.

J...san, j...ap, j...ırıw, j...maq, j...
as, q...ırdaq, q...ıs, s...shı, s...ın, s...ıq,
g...alıq, b..at.

-uw, -úw qosarlılarınıń astın sızıń.

46-shınıǵıw. Jumbaqtı oqıp shıǵıń.

Buwınları quwıs-quwıs,
Pópekleri bir uwıs,
Suwda jaqsı ósedi,
Bolmasa da tuwıs.

(sıuwb)

Jumbaqtı kóshirip jazıp, ondaǵı -uw
qosarlılarınıń astın sızıń.

47-shınıǵıw. Sózlerdi oqıń.

Qorıw, qalıw, ishiw, jazıw, jonıw,
júriw, kóshiw, iliw, kúliw.

Qosarlı **-ıw**, **-iw** sesleriniń sózdiń qaysı buwınında kelgenligin anıqlań.

48-shınıǵıw. Sózlerdi kóshirip jazıń.

Oqıw	biliw	orıw	kóriw
sulıw	bóliw	toqıw	kiriw
turıw	seziw	jazıw	júziw

-ıw, **-iw** qosarlılarınıń sózdiń qaysı buwınında kelgenligin aytıń, astın sızıń.

Qosarlı **-ıw**, **-iw** sesleri sózlerdiń sońǵı buwınında jazıladı: jonıw, ótiw.

49-shınıǵıw. Gúrrińdi oqıp shıǵıp, mazmunın sóylep beriń.

Úgili oqıwshı

Saparbay kitap oqıwdı bes jasında úyrene basladı. Onı apası oqıttı. Saparbay jeti jasında birinshi klasqa oqıwǵa keldi. Kóp oqıw, kóp úyreniw Saparbaydıń ádetine aйландı. Saparbay

mektepte jaqsı oqıytuǵın oqıwshı boldı. Mine, ol ekinshi klasta da sabaqlarınan jaqsı oqıwǵa erispekte.

Qosarlı **-ıw, -iw** sesleri menen kelgen sózlerdi aytıp beriń.

50-shınıǵıw. Berilgen sózlerden gáp qurap jazıń.

1. Óz waqtında, turıw, juwınıp, kerek.
2. Járдемlesiw, ata-anaǵa, kerek.
3. Awqatlanıw, óz waqtında, paydalı.

51-shınıǵıw. Kóp noqattıń ornına **-ıw, -iw** qosarlılarınıń tiyislin qoyıp, kóshirip jazıń.

Kiyin..., jıynastır..., kóbeyt..., juwın..., járdemles..., taptır..., suwǵar ..., bar....

-ıw, -iw qosarlılarınıń astın sızıń

52-shınıǵıw. Sózlerdi kóshirip jazıń.

Suwıq, juwap, jazıw, juwan, súwen, súwret, aytıw, júziw, sıyla, siyle, iyne, túwel, buw, oqıydı, jibiydi, mádeniy, qazıw, keliw.

Dáslep **-ıw** qosarlı sesleri menen, keyin **-ıy, iy** qosarlıları menen kelgen sózlerdi kóshirip jazıń.

53-shınıǵıw. Yadıńızdan **-ıw, -iw** qosarlıları menen kelgen altı sózdi gáp ishinde keltirip jazıń.

Úlgi: Awqat jewden aldın qoldı juwıw kerek.

54-shınıǵıw. Sózlerdi oqıp shıǵıń.

Jıy	kiy	jıyrıq	siyle
jıyın	kiyin	qaǵıyda	iyne
qıyın	miynet	sıyla	ádebiy

-ıy, -iy qosarlılarınının sózlerdiń qaysı buwınında kelgenin aytıp berıń.

55-shınıǵıw. Qosıqtı tásirli etip oqıń.

Gúz

Gúz keldi de bizlerdi,
Mektep shaqırdı.
Jıynap aldı gúllerdi,
Gezdi taqırdı.

Hám salqınǵa kiydirdi,
Sarı shapanın.

Aq mamıqqa iydiridi,
Paxta paqalın.

Sh. Seytov

Qosıqtağı **-ıy, -iy** qosarlıları bar sózlerdi buwınğa bólip jazıń.

Qosarlı **-ıy, -iy** sesleri sózlerdiń esitilgen orınlarında jazıla beredi: jıyna, sıylıq, shiyshe, jiyde, iyne.

56-shınıǵıw. Kóp noqattıń ornına **-ıy, -iy** qosarlılarınıń tiyislisin qoyıp kóshiriń.

Maqset úlgili oqıwshı. Ol barlıq sabaqlarınan «5» bahasına oq...dı. Ol azanda erte turadı. Tóseklerin ózi j...naydı. Juwınadı, k..imlerin tazalap k..edi.

-ıy, -iy qosarlılarınıń astın sızıń.

57-shınıǵıw. Qosıqlardı oqıp shıǵıń.

Kempir-ǵarrı aqlıqtı,
— Shiyrinlerden shiyrin der.
«Sonıń ushın udayı,
Arta berer miyrim der».

* * *

Suwıqlarǵa úyrenip,
Shınıǵadı denemiz.

Suwıq suwǵa juwınıp,
Kewillenip júremiz.

S. Abbasov

Qosıqlardaǵı **-ıy**, **-iy** qosarlıları menen kelgen sózlerdi tawıp aytıp beriń.

58-shınıǵıw. Qosarlı **-ıy**, **-iy** sesleriniń hárbirine úsh sóz tawıp jazıń.

Úlgi: Qıyın, kiyin.

Tapqan sózlerińizdi gáp ishinde keltirip jazıń.

59-shınıǵıw. Berilgen sózlerden gáp qurap jazıń.

1. Kiyimlerin, Asan, kiyedi, tazalap.
2. Dosların, Maqset, sıylaydı.
3. Ádebiy, oqıymız, bizler, kitaplar.

Gáplerdegi **-iy**, **-ıy** sesleri menen kelgen sózlerdiń astın sızıń.

60-shınıǵıw. Qosıqlardı oqıp shıǵıń.

Aq kepter

Palapan edi ol gezde,
Men saqlaǵan aq kepter.
Dán-suwın berip ósirdim,
Ushırsam endi pálpeller.

Quwanışlı bayramda,
Aq kepterdi ushırdım.
Keledi birge sayranlap,
Párwazına qosılğım.

G. Júginisov

Biyshek

Til úyirip, shekeńde,
Pútkil deneń **balqıydı**.
Biyshek qawın piskende,
Awılımız shalqıydı.

Ó. Xojanov

Qara hárip penen jazılğan sózlerde qanday qosarlı sesler bar?

§5.

Dawıssız sesler

61-shınıǵıw. Gáplerdi oqıń.

Biziń awıldıń qasında **kól** bar. Onıń suwı tınıq. Kólde hár túrli **balıqlar** bar. Onda **sazan, shortan, ılaqa**, mayda shabaqlar kóp. Kóldiń shetinde **qamıslar** ósip tur. Bizler kólge **qarmaq** saldıq. Men bir balıq usladım. Seytjan eki balıq usladı.

Qara hárip penen jazılǵan sózlerdegi dawıslı hám dawıssız seslerdi aytıp beriń.

62-shınıǵıw. Kóshirip jazıń.

Kitaptı taza uslań

Kitaplarıńızdı jırtpań. Onı patas qollarıńız benen uslamań, betlerin búklemenı, sıya menen jazbań. Kitap — bilim bulaǵı. Ol adamnıń dostı. Onnan bilim hám tárbiya alasań.

Gáplerdegi dawıslı seslerdiń astın bir, dawıssız seslerdiń astın eki sızıń.

Dawıssız sesler únli hám únsiz bolıp bólinedi.

Únli sesler: b, d, g, ǵ, j, l, m, n, ń, r, v, w, y, z.

Únsiz sesler: f, h, x, k, q, p, s, t, sh, c, ch.

63-shınıǵıw. Berilgen gáplerdi oqıp shıǵıń.

Bizler klasımızda gúl ósirdik. Úylerimizde de gúl ósip tur. Bizler olardı kútip tárbiyalaymız. Olardıń shańların

Saldır-gúldir kóp bolar,
Bizdi aytqan gezde.

(*ﺍﺩﻟﺴﻪﺱ ﺯﯨﺴﺴﯩﻤﯩﭙ*)

J. Qayırbaev

Únli dawıssızdı bir bólek, únsiz dawıssızlardı bir bólek kóshirip jazıń.

66-shınıǵıw. Kóp noqattıń ornına tiyisli háripti qoyıp kóshirip jazıń.

Me..tep, qá..em, ba..sha, dá..ter,
zavo.., fab..ika, tea..r, baspa..ana,
..ayxana, miyman..ana, emlew..ana.

Olardıń qanday dawıssız ses ekenin túsindirıń.

67-shınıǵıw. Sózlerdi bir-birine salıstırıp oqıń.

Sóz-kóz

qal-sal

bol-tol

shash-qash

kón-qon

tabaq-qabaq

Sóz, bol, sal, qash sózlerin gáp ishinde keltirip jazıń.

Úlgi: Jamannan qash, jaqsıǵa jantas.

68-shınıǵıw. «Gúz» degen temada gúrriń jazıń.

Kerekli sózler: paxta, terildi, gúz, boldı, eginler, miyweler, jıynaldı, japı-raqları, sarǵaydı, aǵashlardıń, samal, salqın esti, kún, bultlastı.

Úlgi: Gúz boldı.

Jazǵan gáplerińizdiń hárbirinde neshe sóz bar ekenin aytıń.

69-shınıǵıw. Sózlerdi oqıń. Olardıń mánilerin muǵallimniń járdeminde bilip alıń.

Qırǵawıl, qoyan, jolbarıs, túlki, qasqır, iyt, pıshıq, ǵaz, úyrek, sıyır, at, qoy, eshki, túye.

§6.

B-p, d-t háripleriniń jazılıwı

70-shınıǵıw. Berilgen sózlerdi oqıń.

Balıq, qabıq, sobıq, bilezik, baǵman, dán, jap, palapan, kitap, jipek, qapı, dala, Aydana, Dúrdana.

B-p háripleriniń sózlerdiń qaysı orınlarında kelgenligin anıqlań.

B háribi sózdiń basında, ortasında jazıladı: bala, sabaq, Abadan.

B háribi sózdiń aqırında az ushırasadı: shtab, **P** háribi sózdiń esitilgen orınlarında jazıla beredi: qolǵap, ópepek, parta, tártipli.

71-shınıǵıw. Qosıqtı oqıp shıǵıń.

Estelik

Bıyıl biziń awıldan,
Salındı bir estelik.
Toparlasıp biz mudam,
Estelikke keldik biz.

Qarasań, kóz tartadı,
Ájayıp bolıp ornalǵan.
Qurban bolǵan urıstaǵı,
Aǵalarǵa arnalǵan.

Á. Seytjanov

Qosıqtan **b-p** háripleri bar sózlerdi kóshirip jazıń.

72-shınıǵıw. Gáplerdi kóshirip jazıń.

1. Bizler paraxatshılıq tárepedarımız.
2. Bazargúl dúkannan qızıqlı kitap satıp aldı.
3. Baltabay da, Abatbay da kitap oqıwdı jaqsı kóredi.
4. Polattıń aǵası Paraxat awılda padashı. Ol mallardı jaqsı baǵadı.

B, p háripleri bar sózlerdiń astın sızın.

73-shınıǵıw. Gáplerdi kóshirip jazıń.

Azanda erte turıwǵa ádetleniń. Keyin shınıǵıw isleń. Bet-qolıńızdı juwıń. Awqattı waqtında ishiń. Kiyimleriń izdi pataslamań. Mektepte de, úyde de azada bolıwdı umıtpań.

B, p háripleri bar sózlerdi aytıń.

74-shınıǵıw. Kóp noqattıń ornına b, p háripleriniń tiyislin qoyıp kóshiriń.

Palawqa...aq, sha..dal, s1..a, a..a, ta..aq, ta..ıs, ta...-taza, shó.., ar...a, ó..e...ek, Ay...ara, ayǵa...aǵar, gúla...ı, seker...ara, pát...elek.

B-p sesleriniń qaysısı únli, qaysısı únsiz dawıssız ekenin aytıń.

Aqırı p seslerine pitken sózlerge ı, i seslerinen baslanǵan qosımta jalǵansa, p sesi b sesine ózgeredi hám solay jazıladı. Mektep-mektebi, kitap-kitabı, sap-sabı, jip-jibi.

75-shınıǵıw. Tómenдеgi sózlerdi bir-biri menen salıstırıp oqıp shıǵıń.

Qap-qabı
mektep-mektebi
qolǵap-qolǵabı
ásbap-ásbabı
jap-jabı

qálip-qálibi
esap-esabı
talap-talabı
kásip-kásibi
dáp-dábi

Sózlerdiń aqırındaǵı **p** sesi ne ushın **b** sesi menen almasqanın aytıp beriń.

76-shınıǵıw. Kóp noqattıń ornına **b**, **p** sesleriniń tiyislisin qoyıp, gáplerdi kóshirip jazıń.

1. Ziynep kita..ların taza uslaydı. Ol kita..ın óziniń stolına qoyadı. 2. Marat sabaqtan se..e..siz qalmaydı. 3. Paxtadan ji... alınadı. Ji..ten gezleme toqıydı. 4. Qal..ay, Óte..ay aldaǵı mexanizatorlar. Olar kási..in jaqsı kóredi.

B, **p** háripleri sózdiń qaysı buwınlarında kelgenligin aytıp beriń.

77-shınıǵıw. Oqıń, mazmunın sóylep beriń.

Dospan menen Tolıbay ekewi dos. Olar qońsı turadı. Mektepten birge qaytadı. Birge sabaq tayarlaydı. Klasta da, úyde de shawqım salmaydı. Olar bir-biri menen tatıw, ekewi de taza júredi.

Bul gáplerdegi **d**, **t** sesleri menen kelgen sózlerdi aytıp beriń.

78-shınıǵıw. Kóshirip jazıń.

Abadan	Abat	tárepleri	shákirt
shaq	shat	tort	tórt
yad	jat	shárt	qurt
velosiped	vertolyot	sport	sort

Sózlerdegi **d**, **t** háripleriniń aytılıwı menen jazılıwına dıqqat awdarıń.

79-shınıǵıw. Gáplerdi kóshiriń.

1. Quwat aǵa mektepte muǵallım. Ol bizlerge ana tili hám matematikanı úyretedi. Bizler onıń basshılıǵında sayaxatqa bardıq. Onıń aǵası traktorshı. Apası tigiwshi bolıp isleydi.

Gáplerdegi **d**, **t** háripleri menen kelgen sózlerdi anıqlań hám **d**, **t** háripleriniń astın sızıń.

D háribi sózdiń basında, ortasında jazıladı: dúz, shabdal, tárepdar.

D háribi ayırım sózlerde sóz aqırında jazıladı: zavod, paroxod, shad.

T háribi sózdiń esitilgen orınlarında jazıla beredi: taqıya, altın, shákirt.

80-shınıǵıw. Jańıltpashlardı eki mártebe dawıslap oqıp shıǵıń.

Meniń atam ertek aytar,
Arasında jil qaytarar,
Qartaysa da quwnaq ele.
Jaylaw jaqtan mal qaytarar,
Qartaysa da tez qaytarar.

Sen men kelgenshe,
Soqpaqta tura turasań.
Bolmasa men sen kelgenshe,
Soqpaqta tura turaman.

X. Saparov

Jańıltpashlardı yadlap alıń.

81-shınıǵıw. Berilgen sózlerden gáp qurap jazıń.

Tal, tawıq, taraq, taxta, tórt.
Dáliz, dala, danıshpan, sadıq, úrdis.

Úlgi: Esiktiń aldında tal ósip tur.

82-shınıǵıw. Kóp noqattıń ornına **d, t**, háripleriniń tiyislin qoyıp kóshiriń.

Awqa.., á..epli, er..ek, á...ebiya.., sha..lıq, ..ás..úr, fakul..e.., qosım..a, das..ıq.

D, t háripleriniń sózlerdiń qaysı buwınlarında kelgenligin anıqlań.

83-shınıǵıw. Kóshirip jazıń.

Azanda erte turiń. Shınıǵıw isleń. Kórpe-tóseklerińizdi jıynastırıń.

Jaydıń hawasın tazalawdı umıtpań. Tislerińizdi tazalap juwıń. Tazalıq — densawlıq ushın paydalı.

D háribiniń astın bir, **t** háribiniń astıń eki sızıń.

§7.

K-g, q-ǵ háripleriniń jazılıwı

84-shınıǵıw. Gúrrińdi dawıslap oqıp shıǵıń.

Bizlerdiń úyimizdiń qasında menshik jerimiz bar. Aǵam oǵan erik, alma,

júzim, shabdál, qáreli ekti. Onıń bir tárepine geshir, qıyar, qawın, ğarbız, kartoshka, pıyaz, asqabaq, kapusta ekti. Bizler aǵama kómeklesemiz.

Gáplerdegi qaysı sózlerde **k-g, q-ǵ** háripleri jazılǵan?

85-shınıǵıw. Sózlerdi kóshirip jazıń.

Ƙ	G	Q	Ǵ
Kanal traktor eskek serke terek	Gúlzada pedagog ilgek Aygúl egin	Berdaq sabaq qala qol saqal	Baǵman aǵash ǵoza ǵórek ǵarǵa

Ƙ-g, q-ǵ sesleriniń qaysıları únli, qaysıları únsiz dawıssızlar.

Ƙ, q háripleri sózdiń esitilgen orınlarında jazıla beredi: qala, terek, kiyik, eskek, qonaq, qasqır.

G, ǵ háripleri sózdiń basında, ortasında, geyde aqırında jazıladı: egiz, geshir, ǵarǵa, gúl, ǵarbız, baǵ.

G, ǵ sesleri únli dawıssız, **k, q** sesleri únsiz dawıssızlar.

86-shınıǵıw. Qosıqtı oqıń, sırganaq, shana, qurılıs sózlerin sulıwlap jazıń.

Sırganaq

Úydiń aldı sırganaq,
Biz kelemiz sırganap,
Biz kewilli balamız,
Sırganaǵısh shanamız,
Shanaǵa júk artamız,
Qurılısqa tartamız.

M. Seytniyazov

Ƙ-g, q-ǵ háripleri sózdiń qaysı buwınlarında qollanılgan?

87-shınıǵıw. Jumbaqtı oqıp, kóshirip jazıń.

Bir maqluq bar kórdińiz,
Hám semirgish, órbigish.
On, on besten tuwmasa,
Gáp emes oǵan eki-úsh.

(vbysoys)

S. Nurımbetov

Jumbaқтаǵı **Ƙ-g, q-ǵ** háripleri menen kelgen sózlerdiń astın sızıń.

88-shınıǵıw. Kóp noqattıń ornına **Ƙ-g, q-ǵ** háripleriniń tiyislisin qoyıp kóshiriń.

Tra..tor, NÓ..is, me..tep, e..in, ..ilem,
Genje..úl, ..úbelek, qa..az, ..álem,
qazı..., qarı..., wa..ıt, ba..., a..a, tawı...,
qıs...a, ıla..., ba...sı, ğar...a.

89-shınıǵıw. Gáplerdi kóshirip jazıń.

Qońıraw qaǵıldı. Oqıwshılar klasqa kirdi. Qaraqalpaq tili sabaǵı baslandı. Qurbanbay úy tapsırmasın oqıdı. Gúlzar menen Ğaniybay taxtaǵa shıqtı. Balalardıń hámмесinde kitaplar bar.

К, г, қ, ғ háripleriniń astın sızıń.

90-shınıǵıw. Tómende berilgen sózlerden gáp qurap jazıń.

Awıl, agronom, gúl, mexanik, qoy, ógiz, aǵash, baǵ, oraq, eshki, egiz.

Úlgi: Jońıshqanı oraq penen ordım.

k-g, q-ğ háripleri bar sózlerdiń astın sızıń.

91-shınıǵıw. Berilgen sózlerdi dıqqat penen oqıń.

Terek-teregi
ilgek-ilgegi
bilek-bilegi
besik-besigi
súyek-súyegi
shelek-shelegi
shórek-shóregi
bórek-bóregi

qasıq-qasıǵı
oshaq-oshaǵı
tabaq-tabaǵı
oraq-oraǵı
qudıq-qudıǵı
shabaq-shabaǵı
sabaq-sabaǵı
qalaq-qalaǵı

Dáslepki qatarlardaǵı sózlerdiń aqırında kelgen **k**, **q** sesleriniń ekinshi qatarında qanday seske ózgergenligin anıqlań.

Sózlerdiń aqırı **k**, **q** háriplerine tamamlanıp, oǵan dawıslı háripten baslanǵan qosımta jalǵansa, **k** háribi **g** háribine, **q** háribi **ǵ** háribine ózgerip jazıladı: soq-soǵadı, oyınshıq-oyınshıǵı, tik-tigedi, júrek-júregi.

92-shınıǵıw. Gápplerdi kóshirip jazıń.

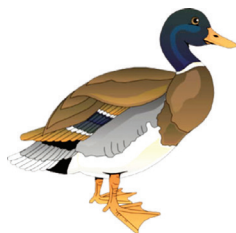
1. Biziń úyde bir qoy, bir eshki bar. Olardı jaqsı kútemiz. Qoy egiz tuwdı. Eshki eki ılaq tuwdı.

2. Awılımızda úlken baǵ bar. Baǵda miyweler kóp. Baǵdıń ishi salqın. Baǵdıń shetlerine terekler egilgen.

Gáplerdegi **k-g, q-ǵ** sesleri menen kelgen sózlerdiń astın sızıń.

93-shınıǵıw. Kórsetilgen súwretlerdiń atların aytıń hám kóshirip jazıń.

94-shınıǵıw. Oqıń hám kóshirip jazıń.

Qalpaq, ózbek, órnek, átkónshek, elek, bawırsaq, quwırdaq, palawqabaq, asqabaq, shólmek, qasıq.

1. q-k háripleriniń astın sızıń.
2. Olardıń qaysı orında kelgenin aytıp beriń.

95-shınıǵıw. Qosıqtı oqıp shıǵıń.

Siz benen birge ushayın

Kosmonavt, márt aǵa,
Erligińe qayılman.
Qaharmanlıǵıń dúnyaǵa,
Maqtanış bolıp jayılgan.

Quwandırdı meni tek,
Qollarıńnan qısayın.
Endi ketseń alıp ket,
Siz benen birge ushayın.

Á. Seytjanov

Qosıqtaǵı k-g, q-ǵ sesleri bar sózlerdi aytıp beriń.

96-shınıǵıw. Tórende berilgen sózler járdeminde gápler qurap jazıń.

Etik, pedagog, kiyik, baǵ, qarmaq, kanal.

Úlgi: Kanalǵa jańa kópir salındı.

Pedagog sóziniń jazılıwın yadta saqlań.

97-shınıǵıw. Naqıllardı oqıp shıǵıń.

Birlik bar jerde,
Tirilik bar.

Qarmaq salǵan qartaymas.

Naqıllardıń mánisin túsiniń alıń.

§8.

J-sh, z-s, c-ch háripleriniń jazılıwı

98-shınıǵıw. Gápkerdi kóshirip jazıń.

Shashlarıńızdı ósirmeń. Bet-qollarıńızdı, shashlarıńızdı juwıwdı umıtpań. Kiyimlerińizdi kiyim chyotkası menen tazalań. Kitaplarıńızdı jırtpań. Cirkuldan abaylap paydalanıń.

Gápkerdegi **j-sh, z-s, c-ch** sesleri menen kelgen sózlerdiń aytılıwı menen jazılıwına dıqqat awdarıń.

99-shınıǵıw. Tómendegi berilgen sózlerdi bir-birine salıstırıp oqıń.

Jabıw-shabıw
jat-shad
jayıw-shayıw
jıra-shıra
jala-shala

jaǵıw-shaǵıw
jigit-shigit
jaq-shaq
jara-shara
jol-shól

J-sh háripleriniń qaysı orınlarda kelgenin túsindirıń.

J, z sesleri únli, s, sh, c, ch sesleri únsez dawıssızlar.

100-shınıǵıw. Sózlerdi kóshirip jazıń.

Ziyrek-siyrek	taza-tasa
zaya-saya	zor-sor
zona-sona	qaz-qas
az-as	qazıq-qasıq
azıq-asıq	ózek-ósek

1. Sózlerdiń mánilerin salıstırıń.
2. Z-s háripleriniń sózdiń qaysı buwınlarında kelgenligin bilip alıń.

101-shınıǵıw. Qosıqtı tásirli etip oqıń.

Alma baǵım

Tigip alma nálshesin,
Tárbiya ettim baǵıma.
Qashan miywe berer dep,
Asıqtım piser waǵına.
Jıllar ótti aradan,
Tikkenime ırzaman.
Judırıqtay miywege,
Qolımdı búgin sozaman.
Sırǵıp baǵım jemiske,
Shaqasın tómen iyedi.

Erteli-kesh aralap,
Júrgendi kewlim súyedi.

X. Saparov

J-sh, z-s sesleriniń qaysıları únli, qaysıları únsiz dawıssız sesler?

J sesi sózdiń basında, ortasında keledi, sózdiń aqırında az ushırasadı: jaz, jipek, ajırıq, Ajar, góje, Mináj.

Z, s, sh sesleri sózlerdiń esitilgen orınlarında jazıladı: Ziywar, saat, shash, taza, Sársenbay, jıynalıs.

C, ch sesleri orıs tilinen kirgen sózlerdiń esitilgen orınlarında jazıladı: Cirk, chempion.

102-shınıǵıw. Gúrrińdi oqıp, mazmunın sóylep beriń.

Biziń klastıń oqıwshıları

Klasımızda 26 bala oqıydı. Mektepke taza kiyinip keledi. Sabaqtan keshikpeydi. Barlıq sabaqlardan jaqsı bahalarǵa oqıydı. Oqıǵan kitaplarınıń mazmunın sóylep beredi. «Konstituciya álemine sayaxat» hám «Dene tárbiyası» sabagına qızıǵadı. Arasında sport chempionları bar.

Gúrrińdegi **j-sh, z-s, c-ch** háripleri menen kelgen sózlerdi kóshirip jazıń.

103-shınıǵıw. I. Jańıltpashtı dawıslap oqıń.

Jantaqlar

Jılwan japtıń jaǵaları,
Jantaqlıqqa jayqalǵan.
Jantaq jep janlıq janıwarlar,
Júdá jaqsı jayılǵan.
Jaqsı-aw júdá janlıqlardıń,
Jayılǵanı jantaqqa.
Juǵımlı zat dárilikler,
Júdá kóp deydi jantaqta.

II. Qosıqtı oqıń hám kóshirip jazıń.

Algısım kóp

Esitedi qulaǵım,
Táwir boldı tamaǵım,
Saqshıları adamnıń
Algısım kóp **shıpakerge.**
Dárińdi jep jazıldım,
Taza gúldey ashıldım,
Doslarıma qosıldım,
Algısım kóp **shıpakerge.**

X. Saparov

Gáplerdegi qara hárip penen jazılǵan sózlerdiń mánilerin bilip alıń.

104-shınıǵıw. Kóp noqattıń ornına **j-sh, z-s** háripleriniń tiyislin qoyıp kóshiriń.

Bi..iń awılda tawıq ferma bar. Meniń apam fermada i..leydi. Men apam menen ...irkke bardım. Paxtalardı ...ekankalaw jumısları baslandı.

105-shınıǵıw. Qosıqtı oqıń.

Batır bolıp qorǵaymız,
Ullı Watan ananı.
Shayır bolıp jırlaymız,
Aqıllı xalqım dananı.
Erkin ósken jas áwlad,
Mol baxıtqa iyemiz.
Azat elde kewilli,
Sayran etip júremiz.

B. Qayıpnazarov

Qosıqtaǵı jubaylas **j-sh, z-s** háripleriniń aytılıw ózgesheliklerine dıqqat awdarıń.

106-shınıǵıw. **C-ch** háripleriniń hárbirine úsh sóz tawıp gáp qurap jazıń.

Úlgi: Aǵam chayxanada isleydi.

C, ch háripleriniń sózdiń qaysı ornında kelgenligin aytıń.

107-shınıǵıw. Qosıqtı dawıslap oqıń.

Janday súygen miynetti,
Etken talay xızmetti.
Isi menen kóringen,
Kóp ishinde húrmetli.
Bilesiz be balalar,
Altın juldızlı aǵam bar.

J. Dilmuratov

Qosıqtı kóshirip jazıń, **j, sh, z, s** háripleriniń astın sızıń.

108-shınıǵıw. Berilgen sózlerdiń hárbirine baylanıslı bir gáp jazıń.

Salı, jaz, shıra, cirkul, chemodan.

Úlgi: Qaraqalpaqstanda salı egiledi.

109-shınıǵıw. Berilgen sózlerdi kóshirip jazıń.

J háribi: ójire, Májit, júzim, Ajar.

Sh háribi: shóje, shayır, másh.

Z háribi: piyaz, ziyet, nızam, gúze.

S háribi: dos, asfalt, saylaw, Sara.

C háribi: cement, cex, cifr, cirk.

Ch háribi: chesnok, chempion, chyotka.

110-shınıǵıw. Oqıń hám kóshirip jazıń.

1. **Húrliman** mektepte muǵallım bolıp isleydi. 2. **Awıl** baǵında **hár** túrli miywe aǵashları ósip tur. Pal **hárresi** gúllerden pal jıynaydı. 3. **Roza emlewخانada** isleydi.

Qara hárip penen jazılǵan sózlerdegi **h**, **x** háripleriniń astın sızıń.

111-shınıǵıw. Berilgen sózlerdi oqıp shıǵıń.

H háribi: **báhár**, **sáhár**, **hákke**, **házir**, **heshkim**, **háreket**, **hámme**, **Gúljáhán**, **hawa**, **hákim**.

X háribi: **Xalqabad**, **xalıq**, **sayaxat**, **xat**, **Raxima**, **raxmet**, **paxta**, **xabar**, **asxana**, **xızmet**, **xojalıq**.

1. **H**, **x** háripleri sózdiń qaysı orınlarında jazılǵan?

2. **Báhár**, **Raxima**, **sayaxat** sózleriniń jazılıwın bilip alıń.

112-shınıǵıw. Berilgen gáplerdi hám jumbaqtı kóshirip jazıń.

1. Adamnıń denesi teri menen qaplanǵan. Ol adamnıń háreket etiwine kesent bermeydi. Teri denemizdi hár qıylı zıyanlı nárselerden saqlaydı. Sonıń ushın da, teriniń adam ushın áhmiyeti zor.

2. Eki tayaq tabıstı,
Orta belden jabıstı,
Usılayınsha ózgermey,
Hárip bolıp qalıstı.

(*iqıııııı X*)

J. Qayırbayev

Gáplerdegi hám jumbaқтаǵı **h**, **x** háripleri menen kelgen sózlerdiń astın sızıń.

H háribi sózlerdiń dáslepki buwınlarında jazıladı: *hákke, báhár, hám t.b.*

X háribi: *xalıq, xan, tariyx* hám taǵı basqa usı sıyaqlı sózlerde jazıladı.

113-shınıǵıw. Gúrrińdi oqıp shıǵıń.

Húrziya menen Qallıxan bir klasta oqıydı. Olar bir-biri menen dos. Olardıń

klasında Gúlخان, Húrliman degen dosları da bar. Olar mektep kitapxanasınan kóplegen ertek kitaplar alıp oqıydı. Húrziya mektepte qosıq dógeresine qatnasadı. Qallıخان bolsa, súwret salıwdı jaqsı kóredi. Olar óz ara sálemlesip júredi. Olar kishipeyil oqıwshılar.

Gúrrińdegi **h**, **x** háripleri menen kelgen sózlerdi aytıń.

BIR-BIRIÑIZ BENEN SÁLEMLESIP JÚRIÑ, SONDA ARALARIÑIZDA ÓZ ARA DOSLIQ BOLADI

114-shınıǵıw. Kóp noqattıń ornına **h**, **x** háripleriniń tiyislinin qoyıp jazıń.

Má..áli, ...áwli, ..újjet, ...abar,
...ojalıq, ...újdan, ...ızmet, ...at.

Bul sózlerdegi **h**, **x** sesleri sózdiń qaysı buwınlarında qollanılgan?

115-shınıǵıw. Gáplerdi oqıp shıǵıń.

Biziń mekteptiń qaptalında sport maydanshası bar. Al, mekteptiń ishinde bolsa, sport **zalı** bar. Bizler bul jerde

sporttıń hár qıylı túrleri menen shuǵıllanamız. **Hákimjan** basketbol oyınına qatnasadı. Men bolsam futbolǵa qızıǵaman. Al, **Hámiyda, Sayatxan, Gúlخان** hám **Bazarxanlar** bolsa, tennis oynawdı jaqsı kóredi. Bul jumıslarǵa mektep muǵallımı **Hákimbay** basshılıq etedi.

1. Qara háríp penen jazılǵan sózlerdi kóshirip jazıp, h, x háripleriniń astın sızıń.

2. **Sport, futbol, tennis** sózleriniń jazılıwın bilip alıń.

SPORT PENEN SHUǴİLLANÍW DENSAWLÍQTÍ BEKKEMLEYDI

116-shınıǵıw. Sózlerdi oqıp shıǵıń.

L háribi: salı, láblebi, qáreli, salma, mal, alma, lágen, lobıya, Latviya, pal.

R háribi: qarmaq, qarawıl, ǵarǵa, Rayxan, Reyim, radio, qarar, traktor, sora, júr, kempir.

L, r háripleriniń sózdiń qaysı orınlarında kelgenligin anıqlań.

117-shınıǵıw. Oqıń. Birinshi bólimdi kóshirip jazıń.

1. Gúljamal júdá kishi peyil qız. Ol joldaslarına kómek beredi. Balalar Gúljamaldı kútá jaqsı kóredi. Onıń eń jaqsı dostı Raygúl. 2. Qurbangúl súwretti jaqsı saladı. Ol Roza menen dos. Olar birge sabaq tayarlaydı. Olar klastaǵı úlgili oqıwshılar.

1. L, r háripleriniń astın sızıń.
2. L, r háripleri sózdiń qaysı buwınlarında qollanılǵan?

L, r háripleri sózdiń esitilgen orınlarında jazıla beredi: bala, lala, kel, qar, noyabr, bekire, shortan, qural.

118-shınıǵıw. Qosıqtı dawıslap oqıń.

Ustazım

Anamday ardaqlap,
Álpeshlep ádepten.
Bárqulla puxtalap,
Oqıwǵa úyretken.

Kewlime nur shashqan,
Ádiwli ustazım.

Ózińnen baslanar,
Ómirge párwazım.

Sh. Atamuratova

Qosıqtaǵı l, r sesleriniń aytılwına hám jazılıwına dıqqat awdarıń.

119-shınıǵıw. Kóshirip jazıń.

Úlgili oqıwshılar

Biziń mektepte úlgili oqıwshılar kóp. Olar: Rámet, Rayxan, Ráwshan, Roza, Rámiyza, Lalagúl, Gúlxatiysha, Qánigúl, Gúljan. Bul oqıwshılar barlıq sabaqlardan jaqsı oqıydı. Olar qosıq aytadı, oyın oynaydı, saz shertedi.

1. Bul sózlerdegi l, r háripleriniń astın sızıń.
2. Oqıwshılardıń atlarında kelgen l, r háripleri sózdiń qaysı orınlarında kelgen?

120-shınıǵıw. Oqıń hám kóshirip jazıń.

Tórt múyeshli aq sandıq,
Xızmetińe tańlandıq,

Qálegen zattı salasań,
Sup-suwıq etip alasań.

(*ysıbıvıznıu*)

J. Qayırbaev

L, r háripleri sózdiń qaysı orınlarında kelgen?

121-shınıǵıw. Kóp noqatlardıń ornına l, r háripleriniń tiyislin qoyıp kóshirip jazıń.

Kúnde..ik, dápte.., qá..em, óshi..gish,
qa..aqa..paq ti..i, pa..ta, ci..kul, ci..k.

1. L, r háripleriniń astın sızıń.
2. L, r háripleri sózlerdiń qaysı buwınlarında qollanılǵan?

§ 10

**M, n, ń háripleriniń
jazılıwı**

122-shınıǵıw. Berilgen sózlerdi oqıń.

Kólem, keme, ań, ańshı, tańlay
múmkin, sayaman, nan, sańlaq, shań
araq.

Bul sózlerdi kóshirip jazıp, m, n, ń háripleriniń astın sızıń.

123-shınıǵıw. Qosıqtı oqıp shıǵıń.

Bir dostım bar

Bir **dostım** bar Dalabay,
Kewli ashıq laladay,
Pitkerse de ne **jumis**,
Maqtanbaydı baladay.

Maqtasań da sonshama,
Mardıymaydı onshama,
Islegen hár isinen,
Alsa da alǵıs **qanshama**.

Sporttan da **qalmaydı**,
Bos waqıtı **bolmaydı**,
Al, **sabaqtan aldına**,
Heshbir bala **salmaydı**.

Ó. Xojanov

1. Qosıqtaǵı qara háripler menen jazılǵan sózlerge dıqqat awdarıń.
2. Bul sózlerde **m**, **n** háripleri qaysı buwınlarda jazılǵan?

124-shınıǵıw. Kóp noqattıń ornına **m**, **n**, **ń** háripleriniń tiyislin qoyıp, sózlerdi kóshirip jazıń.

Bili..., de..sawlıq, mákiye..., na..a,
a...a, ja...a, a...sat, jo..ıshqa, ju..ıs,

gú..is, qu..ırı, qu..dız, Te...el, qa...ıs,
altı..., sa...al, te...ir, ğu...sha, Ka...al,
Asa..., te...iz, a..shı, uyı...

Úlgi: na..a-nama, a..a-ana, ja..a-jaña.

1. Bul **m**, **n**, **ń** háripleri sózlerdiń qaysı orınlarında jazılǵan?

2. **Qundız** sóziniń mánisin muǵallimniń járdeminde bilip alıń.

M, **n** sesleri sózlerdiń barlıq orınlarında jazıla beredi: *may, nan, anar, bayram, yaramazan, qonaq, dúnya, iqsham.*

125-shınıǵıw. Gúrrińdi oqıp shıǵıń.

Awıl ferması

1. Awılımızdıń shetinde awıl ferması bar. Onda qara mal, qoy hám eshkiler baǵıladı. Olardıń sanı jıl sayın óspekte. Mallarǵa beriletuǵın ot-shópler mol.

2. Meniń aǵam mallardı baǵadı. Apam fermada sawınshı bolıp isleydi.

3. Bizler awıl fermasına sayaxatqa bardıq. Onda buzawlarǵa, qozılar menen ilaqlarǵa ot saldıq.

1. Gúrrińdegi **m**, **n**, **ń** háripleri menen kelgen sózlerdi aytıp beriń.
2. Ondağı **m**, **n**, **ń** sesleriniń sózlerdiń qaysı orınlarında kelgenligin anıqlań.

126-shınıǵıw. Sózlerdi oqıń.

Jılqıman, shopan, malxana, emlewxana, eńbek, sińli, qońıraw, erkinlik, giddiman, gewgim, gúnji, ańshı, beshpent, malaqay, mala, nanbayxana.

1. Bul sózlerdegi **m**, **n**, **ń** háripleriniń qaysı orınlarda jazılǵanlıǵın aytıp beriń.
2. «Eńbek etseń emerseń» naqılınıń mánisin túsiniń alıń.

127-shınıǵıw. Óz yadlarıńızdan **m**, **n**, **ń** háripleriniń hárbirine baylanıslı úsh sóz tawıp jazıń hám olardı gáp ishinde keltirip jazıń.

Úlgi: Gúrriń, ǵamxor, jawın.

1. Maqset gazetaǵa gúrriń jazıp berdi.
2. Genjegúl apasına júdá ǵamxor.
3. Jawınıń jerge paydası bar.

Sózlerde kelgen **ń** háribiniń aytıwına dıqqat awdarıń.

128-shınıǵıw. Jańıltpashtı oqıń.

Miynet miywesi

Miynetiniń
Miywesine
Miynetkeshler
Maqtanar

Mártliktegi
Miynet miywesi,
Máńgilikke
Máp bolar.

U. Sadıqov

1. Bundaǵı **m**, **n**, **ń** sesleriniń sózdiń qaysı orınlarında kelgenligin aytıń.
2. Jańıltpashtı yadlap alıń, onı tez aytıwdı úyreniń.

ń sesi sózlerdiń ortasında hám aqırında jazıladı: ań, jańa, sheńgel, keń, teńiz.

129-shınıǵıw. Oqıń hám kóshirip jazıń.

Ańshı, jıńǵıl, záńgi, keń, keńislik, keńes, meńgeriw, shúńgil (tereń), sheńgel, úńgir, tańlay, reń (túr), biziń, siziń, óziń, teńge.

1. **ń** háribiniń astın sızıń.

2. **ń** sesi bul sózlerde qaysı orınlarda jazılǵan? Aytıp beriń.

130-shınıǵıw. Mańlay, tańlay, biziń, teńiz, jıńǵıl, ańshı sózlerin gáp ishinde keltirip jazıń.

Úlgi: Meniń ańshı iytim bar.

131-shınıǵıw. Qosıqtı tásirli oqıp shıǵıń.

Atamniń aytqanı

Atamniń aytqan sózi bar,
Qaysı úyge kirseń de.
Qanday jerde júreseń de,
Hár kún sayın kórseń de,
Jası úlkenge sálem ber!
Sonda saǵan olar da:
«Baxıtlı bol, balam» der.
Qay balasań, shıraǵım,
«Kim edi ata-anań», der.

X. Saparov

1. Qara hárip penen jazılǵan sózlerdegi **m**, **n**, **ń** háripleriniń qaysı buwınlarında qollanılǵanlıǵın aytıp beriń.
2. Qosıqtı yadlap alıń.

Tilimizde ayırım sózlerdi aytıwda **n** sesi **m**, **ń** seslerine almasıp esitiledi.

Biraq, jazıwda sóz túbirindegi **n** sesi saqlanıp jazıladı: jambadı-janbadı, túńgi-túngi, azanǵı-azańǵı.

132-shınıǵıw. Tómenдеgi sózlerdi salıstırıp oqıp shıǵıń.

Aytılıwı	Jazılıwı
Sársembay	Sársenbay
Inambadı	Inanbadı
Orımbay	Orınbay
Sómbedi	Sónbedi
Kómbedi	Kónbedi
Orıńǵúl	Orıngúl
Burıńǵı	Burıngı

1. Bul sózlerdegi **n** háribiniń ornına almasıp aytılǵan háriplerdi bilip alıń.

2. Sózlerdi durıs jazıp alıń, olardıń jazılıwın yadta saqlań.

133-shınıǵıw. Sózlerdegi kóp noqattıń ornına **m**, **n**, **ń** háripleriniń tiyislisin qoyıp, kóshirip jazıń.

Kóri...gen, kóle...ke, je...tik, je...ge, je...il, je...impaz, je...is, ja...bas, ke..

pir, i...san, qa...shı, she...bi (kún atı)
sále..., sá...e.

Úlgi: Kóringen, insan, kempir.

Insan, kempir sózlerin gáp ishinde keltirip jazıń.

134-shınıǵıw. Gúrrińdı oqıp shıǵıń.

Yolka

Mektep oqıwshıları yolka dógeresine jiynaldı. Yolkaǵa hár qıylı oyınshıqlar qıstırdı. Muǵallım balalarǵa oyın oynap, qosıq aytıwdı tapsırdı. Balalar qol uslasıp júrip, yolkanı aylanıp qosıq ayttı, oyınlar oynadı.

1. Gúrrińniń mazmunın sóylep beriń.
2. **Yolka** sózin sózlik dápterińizge jazıp alıń.

135-shınıǵıw. Berilgen sózlerden gáp qurap jazıń.

- I. Salı respublikamızda, egiledi
Bıyıl, mol, zúraát salıdan, alındı
Salıkesh, aǵam, meniń

II. Biziń, baylıgımız, paxta
Aq may, paxtadan, sabın, shıt,
gúnjara, alınadı.

Úlgi: Paxta — biziń baylıgımız.

Fonetika boyınsha ótilgenlerdi tákirarlaw

1. Ses hám háriptiń bir-birinen ózgesheligin aytıń.

2. Dawıslı seslerdi ayt. Olar neshew?

3. Dawıssız seslerdi ayt. Olar neshew?

4. Juwan dawıslı sesler neshew? Atań.

5. Jińishke dawıslı sesler qaysılar? Atań.

6. Únli dawıssızlardı ayt, olar qaysılar?

7. Únsiz dawıssızlardı ayt, olar qaysılar?

8. Tilimizde qaysı sesler buwın jasaydı?

9. **B** háribi sózdiń qaysı orınlarında jazıladı?

10. **P** háribi she?

11. **P** sesi qanday jaǵdayda **b** sesine ózgerip jazıladı?

12. **D** háribi sózdiń qaysı orınlarında jazıladı?

13. **T** háribi she?

14. **K, q** háripleri sózdiń qaysı orınlarında jazıladı?

15. **G, ğ** háripleri she?

16. **K** háribi **g** háribine, **q** háribi **ğ** háribine qanday jaǵdayda ózgerip jazıladı?

17. **J, sh, z, c, ch** sesleri sózlerdiń qaysı orınlarında jazıladı?

18. **H, x, l, r** sesleri (háripleri) sózdiń qaysı orınlarında jazıladı?

19. **M, n, ń** háripleri sózlerdiń qaysı orınlarında jazıladı?

136-shınıǵıw. Gúrrińdi oqıp shıǵıp, mazmunın sóylep beriń.

Kitapxana

Mektebimizde kitapxana bar. Kitapxanada hár qıylı kórkem **shıǵarmalar** da bar. Bizler olardı alıp oqıp turamız. Kitapxanada ayırım oqıw **ójiresi** bar. Onda balalar ushın arnalǵan gazetalar hám jurnallar **saqlanadı**. Bizler oqıwdan

bos waqıtlarımızda **gazeta-jurnallardı** alıp oqıymız.

Qara hárip penen jazılğan sózlerdegi dawıslı hám dawıssız seslerdi aytıp beriń.

137-shınıǵıw. Tómenдеgi берilgen sózlerden gápler qurap jazıń.

I. Sársenbay, Ońǵarbay, búgin, erteń, baradı, kinoǵa, úyge, keledi, biziń.

II. Quslarǵa, qısta, soǵamız, uya, latinsha, bizler, háriplerdi, birinshi klasta, úyrenip, aldıq.

138-shınıǵıw. Gúrrińdi oqıp shıǵıń.

Qıs

Qıs boldı. Qattı samal esti. Jerge qar jawdı. Bizler jıllı kiyindik. Qardan Ayaz baba dúzettik. Qarda shana aydadıq. Aǵam esiktiń aldınıń qarların tazaladı.

Gáplerдеgi **m, n, ń** háripleri menen kelgen sózlerdi aytıp beriń.

139-shınıǵıw. «Pochta» degen mákemege baylanıslı birneshe sózler tawıp jazıń.

Úlgi: Gazeta

Jazǵan sózlerińizdiń járdeminde birneshe gápler qurap jazıń.

Úlgi: Men apama xat jiberdim.

140-shınıǵıw. Qosıqtı kóshirip jazıń.

Eki ana

Meniń eki anam bar.
Ekewi de mehriban.
Birewi maǵan sút berdi,
Birewi berdi shiyrin nan.
Birewi maǵan til berdi,
Búlbúl bolıp sayradım.
Birewiniń bawırında,
Gúldey bolıp jaynadım,
Ekinshisi nurlı Watan.
Ómirimshe olardıń,
Xızmetine tayarman.

Uyǵın

K, sh, s, ǵ, j háripleriniń astın sızıń hám qosıqtı yadlap alıń.

141-shınıǵıw. Berilgen gáplerdi oqıń.

Taza hawa adamlardı hár qıylı kesselliklerden saqlaydı. **Taza hawa** adamnıń

densawlıǵınıń girewi. **Sol ushın da,** bizler kóshelerdi pataslamawımız kerek. Hár kúni úydiń hawasın tazalap turıwımız shárt.

1. Gúrrińniń mazmunın sóylep beriń.
2. Qara háríp penen jazılǵan sózlerdegi dawıssız seslerdi aytıp beriń.
3. Sizler «Taza hawanıń paydası» degen temada kishi tekst jazıń.

142-shiniǵw. Qosıqtı kóshirip jazıń.

Atajan

Qaytqan qanlı urıstan,
Álem boldı-aw gúlistan,
Balalar juwırıp tum-tustan,
Shad boldı talay, atajan.

Shayqastan qaytpay izlerge,
Teberikseń bizlerge,
Bas iyemiz sizlerge,
Sózleri palday, atajan.

Á. Seytjanov

1. m, n, ń sesleri sózlerdiń qaysı orınlarında qollanılǵan?
2. Qosıqtı yadlap alın.

143-shiniǵw. Qara háríp penen jazılǵan

sózlerdiń hárbirin bir gáp ishinde keltirip jazıń.

Ketpen, shanışqı, tırma, qarmaq, jaba, bel, gúrek, balta, oraq.

1. Bul qanday qurallar? Aytıp beriń.
2. **Qarmaq, shanışqı** menen ne isleydi?
3. **Gúrek, oraq** penen she?

144-shınıǵıw. Qosıqtı oqıń.

Tuwǵan jer

Sıylıq ettik dayıma,
Sur biyeniń qulının.
Úsh kún ótpey aradan,
Qulın keldi jaylawǵa.
Aǵam ayttı jarıqlıq,
Kónbegen ol baylawǵa.
Uslap berdi moynına,
Taslap aǵam qurıǵın.
Keń dalanıń dúbirin,
Saǵıńannan úzgen ol.
Tuwǵan jerdiń qádirin,
Jas bolsa da sezgen ol.

Ó. Sársenbaev

1. Qosıqtaǵı **m, n, ń i** háripleri menen kelgen sózlerdi aytıń.

2. Qosıqtağı **sur, biyeniń, qurıǵın, qulın, dúbirin** sózleriniń mánilerin muǵallimniń járdeminde bilip alıń.

145-shınıǵıw. Jumbaqtı kóshirip jazıń hám sheshimin tabıń.

Tórt dóńgelek aylanıp,
Alǵa qaray juwırǵan.
Tulpardan da **júyrik ol,**
Jer tanabın **quwırǵan.**

J. Qayırbaev

146-shınıǵıw. Tórende berilgen násiyatlardı oqıń.

1. Sózdi dálil menen ayt.
Az jep, az sóylewdi ádet qıl.
Qolıńdı siltemey sóyle.
Ashıw ústinde oylanıp sóyle.
2. Kiyimińdi taza tut.
Menmen hám tákabbır bolma,
Aq kewil, álpayım bol.
Jaman hám nadan adamlardan qash.

Hákim Ulıqpan

1. Bul násiyatlardıń mánilerin muǵallimniń járdeminde túsiniń alıń.
2. «**Ádeplilik**» degen temada kishi kólemde bayan jazıń.

SÓZ HÁM ONÍN MÁNILERI

§11.

Zatnı atn bildiretuğın sızler

147-shınığıw. Gáplerdi dawıslap oqıp shığın.

Maqset ađa temirshi usta. Ol úyge kerekli buyımlardı islep beredi. Gúljáhán balalar shıpakeri bolıp isleydi. Ol biziń mektepte jiyi-jiyi bolıp turadı. Oqıw-shılardıń densawlığın kózden ótkeredi.

1. Gúrrińde neshe gáp bar?
2. Hárbir gápte neshe sız bar?
3. **Temirshi, Gúljáhán** sızleriniń jazılıwın bilip alıń.

148-shınıđıw. Berilgen sızlerdi oqıń hám kóshirip jazıń.

Gilem, kórpe, kórpeshe, qazan, chaynik, tabaq, qasıq, kese, sipse, sabın, pıshaq.

Zatlardıń atn bildiretuđın sızler **Kim? Kimler? Ne? Neler?** degen sorawlarđa juwap beredi.

149-shınıǵıw. Gúrrińdi oqıp shıǵıp, mazmunın sóylep beriń.

Biziń awıl

Biziń awıl qalaǵa jaqın. Hár úyde **televizor** bar. Bizler televizordan balalar kórsetiwlerin kórip baramız. Qalanıń qasında aerodrom bar. Onıń qasına **aerovokzal** salınǵan. Bizler **Aman, Asan, Sapar, Roza** hámmemiz sayaxatqa bardıq.

1. Qara hárip penen jazılǵan sózlerdiń tiyisli sorawın qoyıp, aytıp beriń.
3. **Televizor, aerodrom, aerovokzal** sózleriniń jazılıwın bilip alıń.

150-shınıǵıw. Gáplerdi kóshirip jazıń.

1. **Aǵash ustası qapı soǵadı.** 2. **Etikshi etik tigatedi.** 3. **Tigiwshi kóylek tigatedi.** 4. **Toqıwshı gilem toqıydı.** 5. **Balıqshı balıq awlaydı.**

1. Qara hárip penen jazılǵan sózlerge soraw qoyıń.
2. Bul sózlerdiń mánilerin aytıń.

151-shınıǵıw. Qosıqtı oqıp shıǵıń.

Ana-Aralıma tilek

Anajanım — Aralım,
Móldir suw súygen kenariń,
Áwladlarıń kórmegey,
Uyıtqıǵan duz boranın.
Iygey Ámiw-bulaǵın,
Jasa! — bolǵay uranıń,
Arım dep bilgey mudamı,
Gúllán túrkiy Turanım!

Tolqıńǵa tolǵay qushaǵıń,
Aq shabaq bolǵay qushqanıń,
Qayta tawıp bazarın,
Shaǵlap ushqay quslarıń!
Qollap álem, Qudayım,
Qayta engey shırayıń,
Úsh sahranıń «Suw perisi»
Atanǵaysań ilayım!

S. Ziyawov

1. Qosıqtıń mazmunın túsindirip beriń.
2. Qosıqta úndew belgileri qaysı orınlardıǵa qoyılǵan?

152-shınıǵıw. Jumbaqtı kóshirip jazıń, sheshimin bilip alıń.

Ushirasadı dım siyrek,
Úy xojalıq ishinde,
Tilsim ayna sıyaqlı,
Kórseter adam júzin de,
Sóylegenin hár kúni,
Esiteseń qızıǵıp,
Teatrdıń, kinonıń,
Islerin de hár kúngi,
Orınlaydı bir ózi.

153-shınıǵıw. Gáplerdiń keynine tiyisli irkilis belgilerin qoyıp, kóshirip jazıń.

I. Qaraqalpaqstanda oshaǵan, jantaq, túyesińir, aqbas, sora, jıńǵıl, qarabaraq ósedı, Respublikamızda qaratal, aq terek, gújim sıyaqlı terekler egiledi.

II. Sen Tashkent qalasına sayaxatqa bardıń ba, qanday muzeyge bardıń.

? Qaraqalpaqstanda qanday qalalar bar?

§12.

Kásip atların bildiretuǵın sózler

154-shınıǵıw. Berilgen naqıllardı dawıslap oqıp, mazmunın aytıp beriń.

1. Adamnıń kúshi ádillik penen shınlıqta.

- Ádillik — ótkir qural.
2. Jaqsı sóz — jan azıǵı.
Aytıwshı aqıl bolsa,
Tıńlawshı dana boladı.
Tayaq etten ótedi,
Sóz súyekten ótedi.
3. Keńesli el azbaydı,
Keń kiyim tozбайdı.

1. Bul naqıllardıń mánilerin muǵallimniń járdeminde túsiniп alıń.
2. Sizler qanday naqıllardı bilesiz? Aytıp beriń.

155-shınıǵıw. Gúrrińdi oqıp, mazmunın sóylep beriń.

1. Qalamızda balalar emlew xanası bar. Onıń qasında balalar poliklinikası bar. Ol jerde kóplegen shıpakerler isleydi. Olar jaqında biziń mektepke keldi. Bizlerdiń densawlıǵımızdı kózden ótkerdi. Ayırım kózi awırǵan balalardı dári jazıp berdi.

2. Densawlıq — tereń baylıq.
Densawlıqtıń qádirin bil,
Qáste bolmastaп burın.

1. Naqıldıń mánilerin túsinip alıń.
2. «Densawlıq — tereń baylıq» degen temada bayan jazıń.

156-shınıǵıw. Qosıqtı oqıp shıǵıń.

Kógerip tur tep-tegis

Mektebimiz qasına,
Salmalardıń jaǵasına,
Baǵman atamnan alıp,
Bárimiz ǵayrat salıp,
Otırǵızdıq almanı.

Erik, ánjir, shabdalı,
Tárbiyalap waqtında,
Suwǵardıq biz taǵı da,
Tikken hárbir nálsheimiz,
Japıraqladı tep-tegis.

Sh. Atamuratova

Qosıqtıń hárbir qatarınıń dáslepki sózi qanday háripten baslanıp jazılǵan?

157-shınıǵıw. Oqıń hám kóshirip jazıń.

1. Meniń aǵam etikshi bolıp isleydi. Aǵam balalarǵa hám qızlarǵa arnap etik tigip beredi. Bul etikler sulıw jáne bekkem. 2. Asannıń aǵası aǵash

ustası. Ol turaq jaylar ushın qapı, ayna (áynek) soǵadı. Soǵılǵan ayna-qapılardı úylerge aparıp qurıp beredi. Adamlar oǵan raxmet aytadı.

Sizler keleshekte qanday kásip iyeleri bolmaqshısız?

158-shınıǵıw. Berilgen sózlerdi oqıp, mánilerine itibar beriń.

Paxtakesh, salıkesh, aspaz, traktorshı, sawınshı, balıqshı, shopan, baǵman, etikshi, tiginshi, aǵash ustası, shıpaker, oqıtıwshı, sıbawshı, boyawshı, ushıwshı, súwretshi, sportshı, fermer, agronom, ónerpaz, muǵallım.

Bul kásip iyeleriniń hár biri qanday jumıs isleytuǵınlıǵın muǵallımniń járdeminde bilip alıń.

159-shınıǵıw. Naqıllardı oqıń hám kóshirip jazıń.

Tógin tókpey egin pitpes,
Úyrenbeseń bilim pitpes.

Suw menen oynama batarsań,
Ot penen oynama óshirerseń.

Suw saǵasız bolmas,
El aǵasız bolmas,
Kól balıqsız bolmas.

Egin ekseń, erte ek,
Aǵash tikseń báhár tik.

1. Astı sızılıp kórsetilgen naqıllardıń mánilerin muǵallimniń járdeminde túsiniپ alıń.

§13.

Zattıń kelbetin bildiretuǵın sózler

160-shınıǵıw. Gúrrińdi oqıń hám kóshirip jazıń.

Kanaldıń boyında **juwan**, **uzın** terekler ósip tur. Kanaldan **tınıq** suw aǵadı. Biziń awıl kanalǵa jaqın. Awılımızda **úlken**, **biyik** jaylar salındı.

1. Qara hárip penen jazılǵan sózlerge soraw qoyıń.

2. Bul sózler neniń kelbetin bildirip tur?

161-shınıǵıw. Dáslep zatlardıń atın, soń zatlardıń kelbetin bildiretuǵın sózlerdi kóshirip jazıń.

Terek, jay, stul, sulıw, biyik, jumbaq, ójire, qapı, keń, bekkem, tas, domalaq, jıllı, qattı, hawa, ashıq, aspan, taza.

1. Zattıń atın bildiretuǵın sózlerge qanday sorawlar qoyıladı?
2. Zattıń kelbetin bildiretuǵın sózlerge she?

162-shınıǵıw. Gúrrińdi oqıp, mazmunın sóylep beriń.

Bizler kiyim tigiw cexına sayaxatqa bardıq. Olar bizlerdi jaqsı kútip aldı. Onda islewshi apalarımız benen tanıstıq. Cex jańadan salınǵan eken. Ishleri **keń, jaqtılı, kútá taza.** Cex dógeresine hár túrli miywe aǵashları hám gúller egilgen.

1. Gápkerdiń aqırına qanday belgi qoyılǵan?
2. Qara hárip penen jazılǵan sózler qanday máni bildirip tur?

163-shınıǵıw. Kóp noqattıń ornına tiyisli sózlerdi qoyıp, kóshirip jazıń.

Semiz ..., qısqa ..., qara ..., jaqsı ..., biyik ..., kishkene ..., juwan ..., keń..., úlken ..., qalıń ..., sulıw ..., kók ... .

Úlgi: Qara kóylek.

Kerekli sózler: Sıyır, bala, jip, terek, ağash, ójire, qız, toǵay, aspan, jay, qoy, kóylek.

164-shınıǵıw. Gápplerdi oqıń. Zatlardıń kelbetin bildiretuǵın sózlerge sorawların qoyıń.

1. Mektep asxanasında mazalı, shiyrin awqatlar tayarlanadı. 2. Respublikamızda kóp qabatlı biyik, shıraylı turaq jaylar, mektepler salındı. 3. Awılımızda jańa kinoteatr, keń, úlken saraylar paydalanıwǵa berildi. 4. Dúkanlarda qızıqlı kitaplar bar.

Zatlardıń kelbetin bildirgen sózlerge qanday? degen soraw qoyıladı.

165-shınıǵıw. Naqıllardı oqıp shıǵıń.

Jaqsı sózge jan semiredi,
Jaman sózge jan sekiredi.
Aqılsız dostan,
Aqıllı dushpan artıq.

Buwday naniń bolmasa,
Buwday sóziń joq pa edi.

1. Naqıllardıń mánilerin muǵallimniń járdeminde túsiniń alıń.

2. Zatlardıń kelbetin bildirip kelgen sózlerdiń qaysı sózge baylanıslı ekenin aytıń.

166-shınıǵıw. Kóp noqattıń ornına zattıń kelbetin bildiretuǵın sózlerdiń tiyislinin qoyıń.

... kitap, ... terek, ... ǵarbız, ... suw, ...kiyim, ...kanal, ...awqat, ...jol.

Tiyisli sózler: mazalı, uzın, taza, tınıq, qızıqlı, jıllı, úlken, ıssı.

167-shınıǵıw. Jumbaqtı oqıp shıǵıń hám sheshimin bilip alıń.

Qızıl jıńǵıl arası,
Qızday bolıp kiyatır.
Ústi-bası malınıp,
Muzday bolıp kiyatır.

(*muwǵılb*)

168-shınıǵıw. Berilgen sózlerdi ǵáp ishinde keltirip jazıń hám astın sızıń.

Jumsaq, kúshli, qızıl-ala, kók, qısqa.

Úlgi: Kók shópler ósip tur.

169-shınıǵıw. Oqıń hám kóshirip jazıń.

On bes at. **Altı** tay. **Segiz** qoy.
Otız sıyır. **Toǵız** qozı. **Jigirma** buzaw.
Birinshi klass. **Altınshı** parta. **Úshinshi**
bala. **On altı** jay.

1. Qara hárip penen jazılǵan sózlerge tiyisli sorawlar qoyıń
2. Bul sózlerdiń mánilerin aytıp beriń.

170-shınıǵıw. Kóp noqattıń ornına zattıń sanın bildiretuǵın sózlerdi tawıp, kóshirip jazıń.

...qawın, ... asqabaq, ...palawqabaq,
...pomidor, ...geshir, ...bórek, kapusta, ...
alma, ... ğarbız.

Úlgi: Bes bólek kapusta

Zattıń sanın bildiretuǵın sózlerge neshe?
Qansha? Neshinshi? degen sorawlar qoyıladı.

171-shınıǵıw. Berilgen sózlerdiń hárbirin gáp ishinde keltirip jazıń.

Besinshi, jeti, úshinshi, segiz, ekinshi, tórt.

Úlgi: Biziń klasta jigirma bes oqıwshı bar.

1. Sanlıq sózlerge sorawlar qoyıń.
2. Bul sózlerdiń mánilerin aytıp beriń.

172-shınıǵıw. Oqıń. Jumbaqtıń sheshimin tabıń hám yadlań.

Bir sandıq bar ózgeshe,
Qolıńa alıp júreseń.
Ishin ashıp qarasań,
Turmıs sıрын bileseń.

Zattıń sanın bildirgen sózdi tawıp, soraw qoyıń.

173-shınıǵıw. Gáplerdi kóshiriń. Qara hárip penen terilgen sózlerdiń mánilerine dıqqat awdarıń.

Biziń úyde bes ul-qız bar. Men ekinshi klasta oqıyman. Klasımızda 29 oqıwshı bar. 19 oqıwshı hár qıylı dógerekke qatnasadı. Ájapam tórtinshi klasta oqıp atır. Ájaǵam segizinshi klasta oqıydı.

1. Gáplerdegi **neshinshi?** hám **qansha?** sorawlarına juwap beretuǵın sózlerdi aytıp berіń.

174-shınıǵıw. Berilgen naqıllardı oqıp mazmunın túsiniپ alıń.

Miń somıń bolǵansha,
Miń dostıń bolsın.

Beresige besew kóp,
Alasıǵa altaw az.

Altaw ala bolsa,
Awzındaǵını aldırar.
Tórtew túwel bolsa,
Tóbedegini túsirer.

Qansha? sorawına juwap beretuǵın sózlerdi tawıp aytıń.

§15.

Zattıń is-háreketin bildiretuǵın sózler

175-shınıǵıw. Gúrrińdi oqıp shıǵıp, mazmunın aytıp berіń.

Biziń klastıń balaları

Biziń klasta 25 oqıwshı bar. Olar barlıq sabaqlardan joqarı bahalarǵa **oqıydı.**

Jámiyla balalardıń tazalıǵın **tekseredi**. Gúlayım balalardıń sabaqqa qatnasın **baqlaydı**. Yusup klass ishın tazalawǵa **kómek beredi**. Roza menen Altın klastaǵı gúllerge suw **quyadi**, shańların **tazalaydı**. Bizler, ásirese, ana tili hám matematika pánlerin qızıǵıp **oqıymız**.

1. Qara hárip penen jazılǵan sózlerge soraw qoyıń.
2. Bul sózler qanday máni bildirip tur?

176-shınıǵıw. Kóp noqattıń ornına kerekli sózlerdi qoyıp kóshiriń.

Kún **jarqıradı**. Samal ... . Suw... .
Qońıraw .... Búlbúl ... . Jawın ... .
Tasbaqa ... . Úyrek ... .

Kerekli sózler: aǵadı, sayraydı, esedi, shıńǵırlaydı, tırbańlaydı, jawadı, júzedi.

1. Noqatlar ornına qoyılǵan sózlerge sorawlar qoyıń.
2. Bul sózler neniń háreketin bildirip tur?

177-shınıǵıw. Berilgen sózler járdeminde birneshe gápler qurap aytıp beriń.

Oradı, aydaydı, aytadı, suwǵaradı, teredi, ushadı, sekiredi, ońlaydı, boyaydı, tigatedi, sıbaydı.

Úlgi: Tal ósedi.

1. Zattıń háreketin bildirip kelgen sózlerge tiyisli sorawların qoyıń.

178-shınıǵıw. Gúrrińdi oqıp shıǵıń.

Meniń aǵam qurılıs mákemesinde gerbish óriwshi bolıp isleydi. Apam cexta tigiwshi bolıp isleydi. Onıń tikken kiyimleri sulıw. Bizler kiyimlerimizdi kiyim chyotkası menen tazalaymız. Tisimizdi bolsa, tis chyotkası menen tazalaymız. Bizler úydi taza tutamız.

Chyotka, cex sózleriniń jazılıwın bilip alıń.

179-shınıǵıw. Oqıp shıǵıń hám sóylep beriń.

Paxta xalıq baylıǵı

1. Respublikamızdıń kóplegen xojalıqlarında paxta egiledi. Paxtadan kóp ónim alınadı.

Paxtadan jip iyiriledi, shıt toqıladı,

**kóylek tigiledi. Shigitinen aq may,
gúnjara alınadı, sabın islenedi.**

Qara hárip penen ajratılıp kórsetilgen gáplerdegi sózlerdiń mánilerin aytıp beriń.

180-shınıǵıw. Qosıqtı tásirli etip oqıń hám yadlap alıń.

Nawqan qurtı

Men nawqannıń qurtıman,

Jetileyin tez ósip.

Japıraqlı tutıńnan,

Ákel maǵan tut kesip.

Sirá **kóplik etpeydi,**

Japıraqtı **úyeseń.**

Miynet bosqa **ketpeydi,**

Jipek kóylek **kiyeseń.**

X. Saparov

1. Qosıqtı kóshirip jazıń.

2. Qara hárip penen jazılǵan sózlerdiń mánilerin túsindirıń.

181-shınıǵıw. Jumbaqtı oqıp, kóshirip jazıń.

Súyem boylı aq terek,

Oqıwshıǵa kóp kerek.

Qağaz bar jerde ol da bar,
Etken isi bir demek.

(*мәтәп*)

1. Jumbaqtı yadlap alıń.
2. **Terek, qağaz** sózleri qanday máni bildiredi?

182-shınıǵıw. Tórende berilgen sózlerden gáp qurap, háreketti bildirgen sózlerdiń astın sızıń.

Paydalı, salı, egin.

Gúrish, alınadı, salıdan.

Suwda, **ósedı,** salı.

Túyekleydi, oradı, salını, kombayn.

Qara hárip penen jazılǵan sózler qanday sorawǵa juwap beredi?

183-shınıǵıw. Oqıp shıǵıń hám kitaptıń áhmiyeti, paydası haqqında aytıp beriń.

Kitap — bilim bulaǵı. Kitap oqıw — paydalı. Biziń mekteptiń kitapxanasında kóp kitaplar bar. Bizler kitapxanadan kitaplar alıp oqıp turamız. Oqıǵan kitaplarımızdıń mazmunın bir-birimizge sóylep beremiz.

Klasta «Kitap — biziń dostımız» degen temada gúrriń ótkeriń.

184-shınıǵıw. Jumbaqtı kóshirip jazıń.

Shashaqları dolanıp
Basındaǵı oralǵan,
Qolındaǵı gáwharı,
Óz boyına jarasqan,
Bereǵoysań qozıǵa,
Ílaq ta oǵan qarasqan,
Onı jegen sıyırlar,
Jutınıp ernin jalasqan,
Sút bulaǵın aǵızǵan.

(*әмре*)

Jumbaqtıń mazmunın aytıp beriń.

185-shınıǵıw. Sózlerdi oqıń, olardıń qanday máni bildirip turǵanın aytıp beriń.

1. Tazaladı, juwıldı, dúzetti, juwındı, kiyindi.
2. Tigedi, toqıydı, sıbaydı, boyaydı.
3. Suwǵaradı, aǵadı, jazadı, oqıydı.

1. Bul sózlerdiń hár qaysısına awızsha gáp qurań.

2. Is-hárekettiń kimge ya nege tiyisli ekenligin aytıp beriń.

§ 16.

Túbir sóz hám qosımta

186-shınıǵıw. Berilgen sózlerdi oqıń.

Balıqshı, balıqlar, etikshi, aǵashlar, jazıwshı, jazıwlar, bizler.

Úlgi: Balıq-shı, balıq-lar.

1. Bul sózlerdi túbir hám qosımtaǵa ajratıp jazıń.

2. Bul sózlerdiń máni bildiretuǵın bólegin aytıp beriń.

3. Túbir sózden keyin kelgen qosımtalar óz aldına bólek turǵanda máni bildire me?

187-shınıǵıw. Gáplerdi oqıp shıǵıń.

1. Meniń inim **balalar** baqshasında tárbiyalanıp atır. Men inimdi azanda **baqshaǵa** alıp baraman. Keshte **oqıwdan** qaytqanda inimdi úyge alıp qaytaman. Ol júdá **tártipli**.

Qara hárip penen jazılǵan sózlerdi túbir hám qosımtaǵa ajratıp kóshirip jazıń.

Sózdiń negizgi máni bildiretuǵın bólegi túbir sóz dep ataladı: jaz, tis, qız, bala, soq, qal, at, teńiz, kók, úsh, bes.

Túbir sóz mánili bóleklerge bólinbeydi: jaqsı, bala, qala, segiz, keń, júz.

188-shınıǵıw. Gúrrińdi oqıp shıǵıń.

Bizler Nókis qalasında turamız. Nókis — Qaraqalpaqstanniń orayı. Ol «Doslıq» kanalınıń eki boyında jaylasqan.

Kanaldıń eki boyında dem alıw orınları salınbaqta.

Qara hárip penen jazılǵan sózlerdi túbir hám qosımtaǵa bólip jazıń.

189-shınıǵıw. Berilgen sózlerdiń hárbirine baylanıslı gáp qurap jazıń.

Paxtakeş, arbakesh, oqıwshı, traktorshılar, tisti, suwǵardı, tandırǵa.

Úlgi: Tisti taza tutıw kerek.

1. Bul keltirilgen sózlerdegi túbir sózdiń astın bir, qosımtanıń astın eki sızıp kórsetiń.

2. Túbir sózdiń qanday máni bere-tuǵınlıǵın bilip alıń.

190-shınıǵıw. Berilgen sózlerdi túbir hám qosımtalarǵa bólip kóshirip jazıń.

Quslar, ádepli, muzeyden, shıraylı, maldıń, jazdıq, shopanlar, tórtew, tazalıq, mekteptiń, ordıq, ekinshi, etikshi.

Úlgi: Mal-dıń.

Túbir sóz benen qosımtanıń bir-birinen ózgesheligine túsiniń alıń.

Qosımtalar óz aldına turǵanda máni bildire almaydı.

191-shınıǵıw. Sózlerdi túbir hám qosımtalarǵa ajıratıp jazıń. Qosımtanıń astın sızıń.

Salıkesh, adamlar, ustazdıń, qusqa, ǵarbızdan, ǵazdı, malxana, suwda.

1. Bul sózlerdiń máni bildiretuǵın bólegin aytıp beriń.

2. Qosımtalar óz aldına turǵanda máni bildire ala ma?

Sózdiń túbirine jalǵanatuǵın bólegi qosımta dep ataladı: bala-lar, temir-shi, qus-tıń, túye-ge, eshki-den.

Sóz túbirine bir yamasa birneshe qosımta jalǵana beredi: awıl-da-ǵı-lar-dıń, pille-kesh-ler-ge.

192-shınıǵıw. Sózlerge qawsırma ishindegi qosımtalardıń tiyislisin qoyıp, kóshirip jazıń. Qosımtalardıń astın sızıń.

Suw, ayt, júz, salı, bilim, sawat, sabaq, jaz, arba, xızmet, úyde, taza, húrmet.

(-ǵısh, -kesh, -sız, -paz, -lar, -lıq, -gish, -gershilik, -ker, -gi, -ıw, -le, -la).

Úlgi: Adamlar+ǵa, teri+den, súw-ret+shi.

193-shınıǵıw. Oqıp mazmunın aytıń.

Jıl máwsimleri

Bir jılda on eki ay bar. Olar: yanvar, fevral, mart, aprel, may, iyun, iyul, avgust, sentyabr, oktyabr, noyabr, dekabr.

Bir ayda tórt hápte hám 30 ya 31 kún bar. Bir háptede jети kún bar: dúyshembi, shiyshembi, sárshembi, piyshembi, juma, shembi, ekshembi.

Bir jilda tórt máwsim boladı: báhár, jaz, gúz, qıs.

Bir máwsimde úsh ay bar:

Báhár ayları: mart, aprel, may.

Jaz ayları: iyun, iyul, avgust.

Gúz ayları: sentyabr, oktyabr, noyabr.

Qıs ayları: dekabr, yanvar, fevral.

1. Bir jilda neshe ay bar?
2. Bir ayda neshe hápte hám neshe kún bar?
3. Hár máwsimge baylanıslı ay atların aytıp beriń.

194-shınıǵıw. Dáslep birinshi topardaǵı sózlerdi, keyin ekinshi topardaǵı sózlerdi salıstırıp oqıp shıǵıń.

1.	suw arba paxta balıq súwret sayaxat		suw+shı arbakesh paxtakesh balıqshı súwretshi sayaxatshı
2.	suw arba paxta		suw+dan arbanı paxtaǵa

balıq
súwret
sayaxat

balıqtı
súwretlew
sayaxatqa

1. Birinshi topardaǵı qosımtalar qosılǵan sózlerdiń mánilerin túsindiriniń.
2. Dáslepki mánileri ózgergen be?
3. Ekinshi topardaǵı qosımtalar qosılǵan sózlerdiń ne ushın mánileri ózgermeydi?
4. Bundaǵı túbir sózlerge qosılǵan qosımtalardıń bir-birinen ózgesheligin bilip alıń.

Qosımtalar bildiretuǵın mánisine qaray sóz jasawshı hám sóz túrlewshi qosımtalar bolıp ekige bólinedi. Sóz jasawshı qosımtalar sózlerge qosılıp jańa mánili sóz dóreledi: bas-baslıq, suw-suwǵar, jaz-jazǵısh, bil-bilim.

195-shınıǵıw. Gáplerdi kóshirip jazıń.

1. Xojalıǵımız **salıgershilik** penen shuǵıllanadı.
2. Meniń aǵam ataqlı **salıkesh**.
3. Otarbay belgili **ilimpaz**
4. Sársenbay awıllıq jerdegi **emlewxa-nada** shıpaker bolıp isleydi.

1. Qara hárip penen jazılǵan sózlerdegi sóz jasawshı qosımtalardıń astın sızıń.
2. Sózlerdiń dáslepki hám sońǵı mánilerin salıstırıń.

196-shınıǵıw. Sózlerge qawsırma ishindegi sóz jasawshı qosımtalardıń tiyislisin jalǵap, kóshirip jazıń.

Bil, bas, kúsh, xızmet, **otın,** ań, toǵay, ádep, jaqsı, oyın, **kórpe,** qala, ónim, sóz, suw.

(-ker, -li, -lıq, -xana, -gish, -li, -lıq, -shı, -lıq, -shilik, -shıq, -she, -lıq, -lik, -dar, -lı).

Úlgi: As-aspaz, temir-temirshi.

1. Qara hárip penen jazılǵan sózlerge tiyisli qosımtalar qosılǵannan keyin bul sózlerdiń qanday máni bildirgenin aytıp beriń.

197-shınıǵıw. Sózlerdi túbir hám qosımtalarǵa ajratıp, kóshirip jazıń.

Qalalıq, qalaǵa, qaladan, qalasha, qalada, pillekesh, pillekeshler, tereklik, terekler, kitapxana, kitaplar, etikler,

etikshi, bilim, bilgish, bilimli, bilimpaz, balıqshı, balıqshılar, balıqlar, balıqlardı.

1. Sózlerge qosılğan qosımtalardıń qanday qosımta ekenligin aytıń.

2. **Pillekesh, bilimli** sózleriniń jazılıwın bilip alıń.

198-shınıǵıw. Berilgen túbir sózlerge sóz jasawshı qosımtalar qosıp, kóshirip jazıń.

1. Qala, dala, toǵay, shól, egis, shóp.

2. Suw, ekskavator, etik, temir, sıbaw, tigiw.

Tiyisli qosımtalar: -lıq, -lik, -shı, -shi.

199-shınıǵıw. Berilgen sózlerdiń hárbirine baylanıshlı bir gáp qurap jazıń.

Qurılısshı, suwlı, mazalı, tazalıq, ónerpaz, miynetkesh, sızǵısh, bilgish.

Úlgi: Tazalıq — densawlıq ushın paydalı.

200-shınıǵıw. Baǵananıń eki jaǵındaǵı sózlerdi bir-biri menen salıstırıp, oqıń.

Bala	balalar	ana	anası
terek	terekler	ata	atam
qala	qalada	oqıwshı	oqıwshımız
keme	kemeni	kishkene	kishkeneseń

1. Dáslepki qatardaǵı sózlerge ekinshi qatarda qanday qosımtalar qosılǵanın aytıń.
2. Sóz jasawshı ma, ya sóz túrlewshi me?

201-shınıǵıw. Sózlerge qawsırma ishindegi qosımtalardı qosıp, kóshirip jazıń.

Klasımız (da) ádeplilik tuwralı jıynalı bol (dı). Mırzagúl — muǵallım kóp jıl (dan) beri biz (iń) mektep (te) isleydi. Ol bizler (ge) ádepli bolıw tuwralı kóp násiyat sóz (ler) ayt (tı).

1. Bul gáplerdi qosımtasız oqıǵanda gáptegi sózler bir-biri menen baylanısa ma?
2. Qosımtalar qanday xızmet atqaradı?

Sóz túrlewshi qosımtalar jańa mánili sóz dórete almaydı. Al, olar gáptegi sózlerdi bir-biri menen baylanıstıradı. Mısalı: Azattıń apası jumıstan keldi. Bul gáptegi astı sızılıp kórsetilgen qosımtalar sózlerdi bir-biri menen baylanıstırıp tur.

202-shınıǵıw. Qosıqtı dawıslap oqıń.

Járdem

Ekshembide kómekke,
Keldik bizler otaqqa.
Shigin menen páshekke,
Oraq saldıq hár tapta.
Qarap kórsek qayırılıp,
Túr enipti jańasha.
Kereksiz shópten ayırılıp,
Jawdırap tur ğawasha.

Ó. Sársenbaev

1. Qara háríp penen jazılğan sózlerdegi qosımtalardı aytıń.
2. Qosıqtı yadlap alıń.

203-shınıǵıw. Tórende berilgen sózlerdegi qosımtalardı aytıń.

Aqıllı, bajıxana, bilgish, baǵman, dápshi, ótkir, hiyleker, esapshı.

1. Gáplerdegi túbir sózlerdiń astın bir, qosımtalardıń astın eki sızıń.

204-shınıǵıw. Oqıń hám mazmunın aytıp beriń.

Nawqan qurt

Qádirdiń anası nawqan qurtın baǵadı. Qádir tut japıraǵın ákeldi. Nawqan

qurtı **japıraqtı** jeydi. Soń qurt pille oraydı. Pilleden jipek alınadı. **Jipekten** gezleme toqıladı.

Qara hárip penen jazılǵan sózlerdi kóshirip jazıp, qosımtalardıń astın sızıń.

205-shınıǵıw. Gúrrińdi oqıp shıǵıń.

Biziń ájaǵam tawıqlarǵa tawıq qora dúzetti. Olarǵa qonaqlaytuǵın orınlıqlar isledi. Tawıqlar túnde olarǵa qonaqlap otıradı. Bizler olarǵa dán salamız. Suw beremiz. Tawıqlar máyek tuwadı, shóje shıǵaradı.

Hárbir gáp ishindegi sózler bir-biri menen qalay baylanısp tur?

206-shınıǵıw. Qosıqtı oqıń hám yadlap alıń.

Qurılısshı bolamız

Qurılısshı bolamız,
Sulıw jaylar quramız.
Jaylar bolar bip-biyik,
Turar **kóklerge** tiyip.
Sheber, shaqqan, **zeyinli,**
Aqıllı, keńpeyilli.

**Qurılıshı bolamız,
Sulıw jaylar quramız.**

Sh.Atamuratova

1. Qara hárip penen jazılğan sózlerdegi qosımtalardı aytıń.

Túbir sóz hám qosımtalardı tákırarlaw

207-shınıǵıw. Qosıqtı oqıp shıǵıń.

Toǵay bolsın dalamız

Biyik-biyik jaylardan,
Tiklense de qalamız.
Suwlar aǵıp **saylardan,**
Toǵay bolsın dalamız.
Hár kim bir túp **daraqtan,**
Kógertkenniń ózinde.
Jasıl dóner jer-aspan
Iseniń, doslar, sózime.

K. Ernazarov

1. Qara hárip penen jazılğan sózlerdi túbir hám qosımtaǵa bólip, kóshirip jazıń.

2. Qosımtalardıń xızmetin túsindirip beriń.

208-shınıǵıw. Kóp noqattıń ornına tiyisli sózlerdi qoyıp, gáplerdi kóshirip jazıń.

Apam fermada ... bolıp isleydi. Ol ...sawadı. Sıyırdan ...alınadı ...qatıq boladı. Sıyır toq bolsa, ... kóp boladı ... kóp alıw ushın .. otqa toydırıw kerek.

Kerekli sózler: sıyır, sawınshı, sútten, sútti, sút, sıyırdı.

Sózlerdegi qosımtalardıń qanday qosımtalar ekenin aytıń.

209-shınıǵıw. Tórende berilgen sózlerden gápler qurap jazıń.

Suwlı, súwretshi, tártipli, mektepte, Asan, Gúlnaz, oqıwshı, asxana bar, awıldıń, qasında, kól bar, kóp, onda, balıq, qarmaq saldıq, kólge bizler.

Úlgi: Awıldıń qasında suwlı kól bar.

1. Gáplerdegi sóz jasawshı qosımtalardıń astın sızıń.

2. Sóz jasawshı qosımtalardıń xızmetin túsindirıń.

210-shınıǵıw. Kóp noqattıń ornına tiyisli qosımtalardı qoyıp sózlerdi kóshirip jazıń.

Bilim..., tártip..., balıq..., etik..., oqı..., sal..., juwın..., saqlay..., úlgere..., tayarla..., kitap...

(Tiyisli qosımtalar: -li, -lı, -shi, -shı, -dı, -di, -xana).

Sózlerge qosılǵan qosımtalardıń astın sızıń. Olar qanday qosımtalar, aytıp beriń.

211-shınıǵıw. Oqıń hám kóshirip jazıń.

Miymandı, oramalǵa, gilemler, álemde, dápterim, bizler, doslar, insandıń, jazda.

1. Soz túrlewshi qosımtalardıń astın sızıń.

2. Balalar sózin gáp ishinde keltirip jazıń.

212-shınıǵıw. Oqıń hám kóshirip jazıń.

1. Asan aǵashtan qapı soqtı. 2. Ro-
zanıń anası pillekesh. 3. Bizler

sayaxatqa bardıq. 4. Balıqshılar kóp balıq awladı.

Astı sızılıp kórsetilgen sózlerdegi qosımtalardıń bir-birinen ózgesheligin túsiniń alıń.

213-shınıǵıw. Naqıldı oqıp, mánilerin túsindirip beriń.

Qara **jerdi** jaman deme,
Jer **beredi ónimdi**.
Kópshilikti jaman deme,
Kóp **dúzeydi** minińdi.

Qara menen jazılǵan sózlerdegi qosımtalardıń qaysı túri ekenin aytıń.

214-shınıǵıw. Berilgen sózlerge sóz jasawshı qosımtalar qosıp, kóshirip jazıń.

Baǵ, bilim, arba, suw, jazıw, tigiw, óner, sıbaw, oyın, temir, xabar, salı.

Tiyisli qosımtaları: -paz, -man, -shi, -kesh, -shı.

Úlgi: salı-salıkesh.

215-shınıǵıw. Jumbaqtı oqıń, sheshimin tabıń.

Jas kúninde oraqtay, Orta jasta shórektey.

Jumbaқтағы қара háríp penen берilgen sózlerdegi túbir hám qosımтаға айырып jazıń.

§17.

GÁP

216-shınıǵıw. Gáplerdi oqıp shıǵıń.

Biziń mektep bıyıl jańadan salındı. Onıń klasları keń. Klastıń ishleri taza. Mekteptiń aldında salma bar. Salmanıń boylarına túrli terekler egilgen. Bizler terektiń sayasında dem alamız.

Gáplerdiń aqırına qanday belgi qoyılǵan?

217-shınıǵıw. Oqıń hám kóshirip jazıń.

1. Men búgin qaraqalpaq tili páninen bes bahasın aldım. Asan matematikadan tórt bahasın aldı. Klastaǵı barlıq balalar da sabaqqa jaqsı tayarlangan.

Hárbir gápte neshe sóz bar? Aytıń.

Gáp tamamlanğan oydı bildiredi. Gáp sózlerden quraladı. Gápтеги hárbir sóz bólek jazıladı: Ámet qoyğa suw berdi.

218-shınıǵıw. Berilgen sózlerden gáp qurań.

- I. 1. Satıp aldı, Sársenbay, dúkan-nan, kitaplar.
2. Bizler, jańa, kóship, jayǵa, bardıq.
3. Mektepte, dógeregi, bar, ti-giwshilik

Tómendegi sózlerdi eki sóz benen qalay atawǵa boladı?

- II. 1. Kıtıp, dápter, qálem, óshir-gish, sızǵısh, oqıw kitabı, qaraqalpaq tili.
2. Qol, kóz, ayaq, murın, qulaq, awız, tis, tańlay, bas.

Úlgi: Oqıw quralları: kitap...

219-shınıǵıw. Sózlerden gáp qurap jazıń.

1. Jıynaldı, azanda, oqıwshılar, mek-tepke.
2. Muzeyge, oqıwshılar, bardı.

3. Kórgenlerin, oqıwshılar, aytıp berdi, ata-anasına.

4. Berdaq, unadı, atındaǵı, muzey, olarǵa.

Úlgi: Oqıwshılar azanda mektepke jıynaldı.

 Hár bir gáp kim yamasa ne tuwralı ayılǵan?

220-shınıǵıw. Oqıń.

Mektep baǵı

Mektebimizdiń qasında miyweli baǵ bar. Baǵda hár qıylı miywe aǵashları ósedı. Baǵman bul miywe aǵashların tárbiyalaydı. Miywe aǵashları mol miywe beredi.

 Gáplerdiń aqırına qanday belgi qoyılǵan?

221-shınıǵıw. Qosıqtı tásirli etip oqıń hám kóshirip jazıń. Mazmunın túsindirıń.

Ádep-ikram, jaqsılıq,
Bil, sálemnen baslanar.
Sálemlespew jat ádet,
Dárhal kózge taslanar.

Sh.Atamuratova

222-shınıǵıw. Kóp noqattıń ornına tiyisli sózlerdi qoyıp, kóshiriń.

Báhár... . Kún ... . Jerler ... . Egis
.... Terekler ... . Jerlerge kók shóp ... .

Kerekli sózler: Jılıdı, súrildi, baslandı, boldı, bórtti, shıqtı.

Gáp neden quraladı?

223-shınıǵıw. Gúrrińdi oqıp shıǵıń.

Algıs aldı

Bazarbay oqıwdan keldi. **Kitapların** ornına qoydı. **Keyin** dalaǵa shıqtı. Ol dalada tawıqtıń qıyqıldaǵan dawısın esitti. **Ol** dárriw shóptiń arasına kóz tasladı. Ol tawıqtı izley basladı. **Qarasa** bir iyttiń tawıqtıń qanatınan tislep alıp baratırǵanın kórdi. **Bazarbay** iytti quwdı. Iyt tawıqtı taslap qashtı. **Ol** tawıqtı uslap úyine ákeldi. Aǵası menen apası Bazarbayǵa algıs ayttı.

1. Qara hárip penen jazılǵan sózler ne ushın bas háriplerden baslanıp jazılǵan?

Gáptiń dáslepki sózi bas hárip penen jazıladı. Mamıt xat jazdı.

Gáptiń aqırına noqat qoyıladı. Ayzada gúllerge suw quydı.

224-shınıǵıw. Gáplerdi oqıp shıǵıń.

Tashkent — Ózbekstanniń bas qalası. Ózbekstanda kóp mıńlaǵan mektepler bar. Júdá kóp sanlı oqıw orınları bar. Olarda birneshe mıńlaǵan balalar, qızlar oqıp atır. Olar bir-biri menen tatıw, doslıqta jasaydı.

1. Gúrrińde neshe gáp bar?
2. Gáplerdiń aqırına nege noqat qoyılǵan?

225-shınıǵıw. Berilgen hárbir sózdi bir gáp ishinde keltirip jazıń.

Nókis, Shımbay, Tórtkúl, Moynaq, Qoń ırat, Xojeli, Taxtakópir, Ámiwdárya.

Úlgi: Nókis qalasında baspaxana bar.

1. Sóz neden quraladı?
2. Gáp neden quraladı?
3. Gáp degenimiz ne?

226-shınıǵıw. Gáplerdi kóshirip jazıń.

1. Nókisten Tashkent qalasına samolyotta bardıq. Tashkent sulıw qala eken.

2. Sen qanday kitaplar oqıdın? Men Sh. Atamuratovanıń «Sawǵa» kitabın oqıp shıqtım.

3. Jayna, jasna — Qaraqalpaqstan!
Xalıqlar doslıǵı máńgi jasay bersin!

1. 1-, 2-, 3-abzactaǵı gáplerde neler sóz etiledi?

2. Hár bir gápten keyin qanday irkilis belgisi qoyılǵan?

Xabar mánisin bildirgen gáplerdiń aqırına noqat (.) qoyıladı. Sultanbek kitap oqıwdı jaqsı kóredi.

227-shınıǵıw. Kóp noqattıń ornına tiyisli sózlerdi qoyıp, gáplerdi kóshirip jazıń.

1. Asxanada ... tayarlanadı. 2. Salını ... menen oradı. 3. Traktor menen ... súredi. 4. Pıshqı menen ... kesedi. 5. Balta menen .... shabadı. 6. Bel menen ... qazadı.

Kerekli sózler: kombayn, awqat, aǵash, otın, jer, jap.

228-shınıǵıw. Oqıń hám mazmunın aytıp beriń.

Nókis — Qaraqalpaqstannıń paytaxtı. Nókis — jańadan salınǵan qala. Qalada kóp qabatlı jaylar boy tiklemekte. Olardı kórip kóziń quwanadı. Qalamız túnde júdá sulıw bolıp kórinedi.

1. Gáptegi sózler bir-biri menen qalay baylanısqań?

2. Gápte neler sóz etiledi?

229-shınıǵıw. Gáplerdi soraw-juwap túrinde oqıp shıǵıń.

1. — Seniń ákeńniń atı kim?

— Meniń ákemniń atı...

2. — Seniń jasıń neshede?

— Meniń jasım...

— Neshinshi klasta oqıysań?

— Men ekinshi klasta oqıyman.

Mektepte qanday dógerekler bar?

Mektepte...

230-shınıǵıw. Berilgen sorawlarǵa juwap jazıń. Olar qanday máni bildirip tur?

1. Alma, almurt, erik, qárelí, shiye, júzim, shabdal qayda ósedi?
2. Salıdan neler alınadı?
3. Paxtadan neler alınadı?

Soraw mánisin bildirgen gáptiń aqırına soraw (?) belgisi qoyıladı. Seniń jasiń neshede? Mektepke barasań ba?

Bunnan keyingi gáp bas háripten baslanıp jazıladı.

231-shınıǵıw. Sózlerdi oqıń. Dáslep Kim? sorawına, keyin Ne? sorawına juwap beretuǵın sózlerdi aytıp beriń.

Bala, adam, qız, kitap, **tigiwshı**, ketpen, **balıqshı**, **oraq**, qala, apa, **qarındas**, órmekshı, buzaw, túye, **etik**, **shıra**, kómir, **etikshı**, **suwshı**, balıq.

Qara hárip penen jazılǵan sózlerdiń mánilerin aytıp beriń.

232-shınıǵıw. Tómendegi sózler járdeminde dóretiwshilik diktant jazıń.

Gazeta, agronom, bolıp isleydi, aldım, jiberdim, telegramma, sóylestim, dári-

xana, telefon menen, bar, awılda, bazar, diyqan, salındı, jañadan, qalağa, bardıq, Keshe, teatrğa, bizler, qalasında, dostım, meniñ, turadı, Qoñırat qalası, Nókis, orayı, Qaraqalpaqstanniñ.

Úlgi: Nókis — Qaraqalpaqstanniñ orayı.

233-shınıǵıw. Oqıń hám mazmunın sóylep beriñ.

1. Jaslar — biziñ keleshegimiz. Baxıtlı jasay bersin Qaraqalpaqstan jasları! 2. Assalawma áleykum, Murat dostım! Seni kóp waqıttan beri kórmedim. Densawlıǵıń jaqsı ma? Tuwılǵan kúniń menen! 3. 9-may — Eslew hám qádirlew kúni! Bizler eslew kúni urısta qurban bolǵan atalarımızdıń esteligine gúller qoydıq.

Gáplerdiñ hárbiriniñ qanday máni bildirip turǵanın anıqlań.

Quwanıw, úndew mánilerin bildirgen gáptiñ aqırına úndew(!) belgisi qoyıladı. Jasasın tuwısqanlıq, doslıq!

234-shınıǵıw. Gúrriñdi kóshirip jazıń.

Diywalı gazeta

Biziń mektepte diywalı gazeta bar. Onıń atı «Tapqırlıq». Balalar diywalı gazetaǵa maqalalar jazadı. Qosıq hám qısqa gúrrińler de jazadı. Tamara gazetaǵa súwret saladı.

1. Gúrrińde neshe gáp bar?
2. Gúrrińdegi hárbir gápte ne haqqında sóz etiledi?

235-shınıǵıw. Gápplerdi kóshirip jazıń.

1. Kún (*ne?*) jerdi ısıttı. 2. Balıqshı (*kim?*) balıq awladı. 3. Shımshıqlar terekke (*nege?*) qondı. 4. Búlbúl (*ne qıladı?*) sayraydı. 5. At (*ne qıldı?*) shaptı. 6. Etikshi (*kim?*) etik tigedi.

1. Qawsırma ishindegi sorawlar qaysı sózge tiyisli ekenligin aytıń.
2. **Balıqshı, etikshi** sózleriniń mánisin aytıp beriń.

236-shınıǵıw. Gápplerdi oqıń.

1. Salamat bir gójek uslap aldı. Gójek qolǵa úyrendi.

2. Sen anańa qanday járdem berdiń? Men anama chay qaynatıp berdim.

3. Bilimdi tereń iyelen!

Jasasın, paraxatshılıq!

1. Hárbir gáptiń mánisin bilip alıń.
2. Irkilis belgilerine itibar beriń.
3. «Paraxatshılıq» sóziniń mánisin aytıń.

Buyırıq gáp

237-shınıǵıw. Gáplerdi kóshirip jazıń.

1. Bizlerdiń hárbirimiz tazalıqtı saqlay biliwimiz tiyis. 2. Kitaptı qansha kóp oqısań, sonsha bilimli bolasań. 3. Tap-sırılǵan isti puxta orınlawǵa ádetlen.

Berilgen hárbir gáp qanday máni bildirip tur?

Buyırıq, tilek, ótinish, másláhát, mánilerin bildirgen gápler buyırıq gáp dep ataladı.

238-shınıǵıw. Naqıllardı oqıp, mánisin túsiniń alıń.

Jaqsı sóz — jarım ırıs.

Jaqsıǵa aytsań bir gápti,
Aldıńa basın iyedi.

Jamanǵa bir is tapsırsań,
Pitkenshe ishiń kúyedi.

239-shınıǵıw. Berilgen sózlerdi qatnastırıp mısal jazıń.

Kerekli sózler: kelsin, barayın, isleyin, túsindireyin, orınla.

Úlgi: Salamát búgin úyge kelsin.

240-shınıǵıw. Gáplerdi oqıp shıǵıń.

1. Xalqımız abadan turmısta jasaydı.
2. Qaraqalpaqstannıń ul-qızları Tashkent, Samarqand qalalarında oqıp atır.
3. Inglis hám nemis tilin jaqsı biletuǵın oqıwshılar Amerika hám Germaniyaǵa barıp qaytağı.

Hárbir gáptiń bas háripten baslanıp, aqırına noqat qoyılatuǵının umıtpań.

241-shınıǵıw. Gáplerdi kóshirip jazıń.

1. Nókis qalasında hám úlkemizdiń basqa da orınlarında sport maydanshaları qurılǵan. Mektep oqıwshıları sporttıń barlıq túrlerine qatnasadı.
2. Sizler sporttıń qaysı túrin jaqsı kóresiz?

242-shınıǵıw. Jumbaqlardı oqıp, sheshimin tabıń.

Tam basına tarı jaydım.

1. Jumbaq neshe gápten ibarat, aytıń.
2. Sizler qanday jumbaqlardı bilesiz?

§18.

Baylanıshlı sóylew

243-shınıǵıw. Oqıń, mazmunın aytıp beriń.

Men jaqınǵa shekem quslardıń atın az biletuǵın edim. Mayda quslardıń barlıǵın shımshıq dep biler edim. Anıǵında quslardıń túri kóp eken. Men awılǵa barıp kóp qustı kórdim. Onıń birewi shımshıqqa usaǵan. Ol torǵay degen qus eken.

Ózlerińizge tanıs quslardı jazıń.

244-shınıǵıw. Gáplerdi oqıp, hárbir sózge soraw qoyıń, olardıń bir-biri menen baylanısın anıqlań.

1. Traktorshı traktordı ońladı.
2. Traktorshı jer súredi.
3. Tárbiyashı balalardı tárbiyalaydı.
4. Tárbiyashı balalardı sayaxatqa aparadı.

Bul gáplerdi tómendegi úlgi boyınsha aytıp beriń.

Úlgi: Traktorshı ne isledi?
Traktorshı ońladı.
Neni ońladı? Traktordı ońladı.

245-shınıǵw. Berilgen sózlerden gáp qurań.
Ǵaz, iyt, búlbúl, qoraz, qoy, qus,
at, pıshıq, sayradı, júzedi, mańıraydı,
kisneydi, ushadı, úredi, shaqıradı.

Úlgi: Qus ushadı.

1. Dúzgen gáplerińizdiń óz ara baylanısın aytıp beriń.
2. Olarǵa tiyisli sorawların qoyıń.

Úlgi: Qus ne qıladı?
Qus ushadı.

246-shınıǵw. Berilgen sózlerge óz betińizshe juwap beriń.

- Sizler dem alıs kúni ne isleysiz?
- Bizler dem alıs kúni ...
- Apań dem alıs kúni ne jumıs isleydi?
- Apam ...
- Aǵań ne isleydi?
- Aǵam ...

Bul gáplerdiń aqırına ne ushın soraw belgisiniń hám noqattıń qoyılǵanın túsindirip beriń.

247-shınıǵıw. Kóp noqattıń ornına tiyisli sózlerdi qoyıp, gáplerdi kóshirip jazıń.

1. Gúzlik buwday...yegiledi. Jazlıq buwday ... egiledi. 2. Paxta...yegiledi, ... teriledi. 3. Oqıwshılar ... aytadı. Olar ... hám... úyrenedi. 4. Muǵallım... oqıtadı. 5. Biziń klastıń oqıwshıları ... hám tártipli.

Tiyisli sózler: báhárde, gúzde, gúzde, naqıl, maqal, qosıq, balalardı, ádepli, báhárde.

Sózler bir-biri menen qalay baylanısqań?

248-shınıǵıw. Yadıńızdan úy buyımlarına baylanıslı altı sóz tabıń, olardıń hárbirin gáp ishinde keltirip, astın sızıń.

Úlgi: Apam chaynikke chay demledi.

1. Jazǵan gáplerińizdegi sózlerdiń bir-biri menen baylanısın anıqlań.

2. **Chaynik, chay** sózleriniń jazılıwın bilip alıń.

249-shınıǵw. Berilgen sózlerden paydalanıp, altı gáp qurap jazıń **m, n, ń** háripleriniń astın sızıń.

I. Bayram, alma, ana, nan, mal, maqset, siziń, nanbayxana, dańq, jańa, ańsat, teńiz, naqıl, sen, sáne.

Úlgi: Dalada mal jayılıp júr.

II. Tórende berilgen sózlerdiń aytılıwın hám jazılıwın bilip alıń.

Sársembay — Sársenbay

Orımbay — Orınbay

Azańǵı — azanǵı

Burıńǵı — burınǵı

250-shınıǵw. Naqıllardı kóshirip jazıń hám olardıń mánilerin muǵallimniń járdeminde túsiniş alıń.

Jaqsı sóz jarım ırıs.

Jaqsı sózge jan semiredi.

Ańlamay sóylegen,

Awırmay óledi.

Sóz júyesin tapsa,

Mal iyesin tabadı.

251-shınıǵıw. Berilgen sózlerden birneshe gáp qurap jazıń.

1. Qozı, ılaq, qoy, sıyır, eshki.

2. Úyrek, ǵaz, qırǵawıl, kepter, qumırı, qarlıǵash, átshók, búrkit.

Úlgi: Meniń eki ılaǵım bar. Men olarǵa ot salaman, suw beremen.

1. Jazǵan gáplerińizdeki sózlerdiń óz ara baylanısın bilip alıń.

2. **Qarlıǵash, átshók** sózleriniń jazılıwın bilip alıń.

252-shınıǵıw. Úsh toparǵa bólinip berilgen sózlerdiń járdeminde dóretiwshilik diktant jazıń.

Shopan

sawınshı

suwshı

balıqshı

muǵallım

qurılısshı

jay

jer

sıyır

bala

mal

balıq

quradı

baǵadı

oqıtadı

suwǵaradı

awlaydı

sawadı

1. Jazǵan gáplerińizde neshe sóz bar ekenin aytıń.

2. Olar bir-biri menen qalay baylanısqań?

253-shınıǵıw. Gúrrińdi oqıp shıǵıń.

Biziń klasta jumbaq jarısı ótkerildi. Ol ushın oqıwshılar eki tárepke bólindi. Muǵallım buǵan basshılıq etti. Bizler jumbaqlardıń mánisin durıs sheshtik. Muǵallım bizlerge raxmet ayttı.

1. Hárbir gápte neshe sóz bar?
2. Gáptegi sózler qalay jazılǵan?

254-shınıǵıw. Berilgen sózlerden tórt gáp qurap jazıń. Tiyisli irkilis belgilerin qoyıń.

1. Basladı, kún, suwıta, búgin.
2. Jıllı, kiyindi, balalar.
3. Tereklerdiń, sarǵaydı, japıraqları.
4. Bardıq, bizler, mektepke.

Úlgi: Bizler mektepke bardıq.

Hárbir gápte neshe sóz bar ekenin aytıp beriń.

255-shınıǵıw. Alma, júzim, qawın, ǵarbiz, qıyar, júweri, mákke sózlerin buwınǵa bólip jazıń.

1. Buwın neden quraladı? Sóz she? Gáp she?
2. Gáp aqırına qanday belgi qoyıladı?

256-shınıǵıw. Gápplerdi kóshirip jazıń.

Aqırına qanday irkilis belgi qoyılğanın anıqlañ.

Kitap — bilim bulağı.

Densawlıq — tereń baylıq.

Tazalıq — densawlıqtıń girewi.

Hárbir gápte neshe sóz bar?

Úyrenilgen materiallardı tákirarlaw

257-shınıǵıw. Kóshirip jazıń, qara hárip penen jazılğan sózlerdiń astın sızıń. Olarǵa qanday qosımtalar qosılğan?

Úkem menen gúl ektik,
Kógersin dep suw septik,
Sóytip gúldi kógerttik,
Dógerekti gúllentik.

Sh. Atamuratova

Sózlerdegi **k, m, s, t, p** háripleriniń astın sızıń hám olar sózlerdiń qaysı buwınlarında qollanılıp tur.

258-shınıǵıw. Oqıń hám mazmunın sóylep beriń.

1. **Taza hawa** adamnıń densawlıǵı ushın paydalı. Hár kúni taza hawada dem alıwımız tiyis. 2. Suw —

tirishilik arqawı. Suw insan ushın eń aziz baylıq. Taza suw insan **salamatlıǵı** ushın zárúr.

1. Gúrrińniń mazmunın sóylep beriń.
2. Bul gúrrińdegi qara hárip penen jazılǵan sózlerdegi dawıssız seslerdi aytıp beriń.
3. Bul sózlerdegi t, h, d, s, l, ǵ, g, sh sesleri qaysı buwınlarda qollanılǵan?

259-shınıǵw. Gáplerdi oqıp shıǵıń.

— Aǵası, tumawratıp otırıpsań ǵoy?
Keshegi suwıq urıp ketpedi me?

Bunı esitken bes jasar Axmet tańlanıp:

— Haw, apa, suwıqtıń qolı bolmaydı ǵoy, — dep juwap beripti.

1. Gáplerdiń aqırlarına qanday belgiler qoyılǵan?
2. Aytılǵan gáplerdiń mazmunın túsiniپ alıń.

260-shınıǵw. Qosıqtı tásirli etip oqıń hám mazmunın aytıp beriń.

Qarmaqtaǵı esap

Sheber salıp qarmaqtı,
Tań qaldırıp Sharaptı,

Azat aldı bes marqa,
Soñınan qaqtı úsh torta.
Bosqa qaytpa, sen jora,
Bolayıq ta, teń jora,
Dep Azat barlıq balıqtı,
Ekige bólip alıptı.
Al, endi saqıy Azatqa,
Qansha balıq qalıptı?

S. Ziyawov

1. Azat Sharapqa neshe balıq bergen?
2. Azatta neshe balıq qalğan?

261-shınıǵıw. Tiyisli irkilis belgilerin qoyıp, kóshirip jazıń. Gáptiń birinshi sózin bas hárip penen jazıwdı umıtpań.

Men dostımnan kishkene kúshik sorap aldım kúshikti eki jıl baqtım ol júdá ziyrek bolıp ósti sonıń ushın onı baǵıwǵa ózi menen alıp ketti.

1. Hárbir gápte neshe sóz bar ekenin aytıp beriń.
2. Ziyrek, kúshik sózlerin sózlik dápterlerińizge jazıp alıń.

Mazmuni

Birinshi klasta ótilgenlerdi tákirarlaw	5
§ 1. Ses hám hárip	8
§ 2. Dawıslı hám dawıssız sesler	12
§ 3. Juwan hám jińishke dawıslı sesler ..	16
§ 4. Qosarlı -uw, -úw, -ıw, -iw, -ıy, -iy sesleriniń jazılıwı	20
§ 5. Dawıssız sesler	27
§ 6. B-p, d-t háripleriniń jazılıwı	31
§ 7. K-g, q-ǵ háripleriniń jazılıwı	37
§ 8. J-sh, z-s, c-ch háripleriniń jazılıwı ..	44
§ 9. H, x, l, r háripleriniń jazılıwı	50
§ 10. M, n, ń háripleriniń jazılıwı	56
Sóz hám onıń mánileri	71
§ 11. Zattıń atın bildiretuǵın sózler	71
§ 12. Kásip atların bildiretuǵın sózler	74
§ 13. Zattıń kelbetin bildiretuǵın sózler	78
§ 14. Zattıń sanın bildiretuǵın sózler	82
§ 15. Zattıń is-háreketin bildiretuǵın sózler	84
§ 16. Túbir sóz hám qosımta	90
Túbir sóz hám qosımtalardı tákirarlaw	101
§ 17. Gáp	105
§ 18. Baylanıslı sóylew	117
Úyrenilgen materiallardı tákirarlaw	123

**Baymurat Qutlmuratov, Qızlargúl Xojamuratova,
Gúlsara Qutlmuratova**

ANA TILI

GRAMMATIKA, ORFOGRAFIYA HÁM TIL ÓSIRIW

2-klass ushın sabaqlıq

qaraqalpaq tilinde

«Qaraqalpaqstan» baspası

Nókis — 2018

Redaktorları	<i>G. Pirnazarova</i>
	<i>B. Zivarova</i>
Operatorı	<i>E. Nurseytov</i>
Xudojnigi	<i>A. Jarimbetov</i>

Original-maketten basıwǵa ruqsat etildi 4.07.2018-jıl. Formatı 70x90¹/₁₆. Ofset qaǵazı. «Shkolnaya» garniturası. Ofset usılında basıldı. Kegl 17, 15. Kólemi 8,0 baspa tabaq, 9,36 shártli baspa tabaq, 4,0 esap baspa tabaq. Buyırtpa № Nusqası 13158

Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabineti tárepinen baspa xızmeti menen shuǵıllanıw ushın 2008-jıl 30-sentyabrde Al №114 **licenziyası** berilgen.

Original-maket «Qaraqalpaqstan» baspasında tayarlandı.
«Qaraqalpaqstan» baspası.

230100 Nókis qalası, Qaraqalpaqstan kóshesi 9.

«O‘qituvchi» baspa-poligrafiya dóretiwshilik úyi
baspaxanasında basıldı.

100129 Tashkent qalası Yangishahar 1 úy.

**Ijaraǵa berilgen sabaqlıqtıń jaǵdayın
kórsetiwshi keste**

№	Oqıwshınıń ismi, familiyası	Oqıw jılı	Sabaqlıqtıń alınǵandaǵı jaǵdayı	Klass basshısınıń qol tańbası	Sabaqlıqtıń qaytıp tapsırılǵandaǵı jaǵdayı	Klass basshısınıń qol tańbası
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
6.						

Sabaqlıq ijaraǵa berilgende hám oqıw jilınıń juwmaǵında qaytarıp alınǵanda joqarıdaǵı keste klass basshısı tárepinen tómendegishe bahalawǵa muwapıq toltırıladi.

Jańa	Sabaqlıqtıń paydalanıwǵa birinshi berilgendegi jaǵdayı
Jaqsı	Muqabası pútin, sabaqlıqtıń tiykarǵı bóliminen ajıralmaǵan. Barlıq betleri bar, jırtılmaǵan, kóshpegen, betlerinde jazıw hám sıziwlar joq.
Qanaatlanarlıq	Muqaba jazılǵan, bir qansha sızılıp, shetleri jelingen, sabaqlıqtıń tiykarǵı bóliminen ajıralıw jaǵdayı bar, paydalanıwshı tárepinen qanaatlanarlıq ońlangan. Kóshken betleri qayta ońlangan, ayırım betleri sızılǵan.
Qanaatlandırmaıdı	Muqaba sızılǵan, ol jırtılǵan, tiykarǵı bólimnen ajıralǵan yamasa pútkilley joq, qanaatlandırarsızlıq ońlangan. Betleri jırtılǵan, betleri jetispeydi, sızıp, boyap taslangan, sabaqlıqtı tiklewge bolmaıdı.